

EESTI KIRJANDUS

1930

N° 6

SISU:

J. ROOS: F. R. Kreutzwald'i „Maa- ja Mere-piltide“
algupära.

AUGUST PALM: Ühest hästivalitud raamatusarjast.

J. SILVET: Edgar A. Poe' „Kaaren“ kolmes eesti-
keelses tõlkes.

E. JANNSEN: J. W. Jannsen'i n. n. müüdavus.

A. VAIGLA: Gottfried Keller — Püha neitsi ja kurat.

B. LINDE: K. A. Hindrey — Murrang.

P. HAMBURG: B. Linde — Loova Kesk-Euroopa poole.

A. ORAS: Johannes Barbarus — Maailm on lahti.

P. HAMBURG: A. Tammann — Vidriku parun.

Lisaks: Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates,
11. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VALJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1930 ASUTATUD 1906. XXIV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Aadress: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetused: H. KRUI (ajalugu), O. LOORITS (folkloor),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetused jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

J. Raudsepp, Küüni 1, tel. 3-01.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: „Ühiskaubamaja“ Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga 5 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks! Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 krooni ühekordselt. Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu seltsi usaldusmehed (nõudke aadresse!) ja seltsi büroo.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

Ar 930P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1930

XXIV AASTAKÄIK

№ 6

F. R. Kreutzwald'i „Maa- ja Mere-piltide“ algupära.

Meie vanemate ärkamisaja kirjanikkude isikuline pale on iseseisvuse ajal mitmeti muutumas. Nii ligidal kui nad veel meile on ajalisel, näivad nad olevat oma olemuselt ometi nii kaugel, nad on muutunud tihti nii legendaarseks, et on raske neile kui reaalseile isikuile läheneda. Seepärast on vaja neid isikuid vabastada legendide koormast ja vaadelda neid kui harilikke inimesi, näha neid sellistena, nagu nad tõeliselt on olnud. Neid tõeliselt mõista oleks suurim lugupidamise avaldamine nende vastu, oleks nende väärilisim ja austavaim mälestamine.

Veel enam aga kui nende isikuline, on avastumas nende kirjanduslik pale, ühe sõnaga — nende töö ja looming. See ei ole see, milleks oleme seda pidanud. Meie hinnangud on olnud fiktiivsed. Tihti on nende tööd ning loomingut kas liialt ülistatud või jälle alahinnatud. Mainigem ses suhtes ühelt poolt kas või Kreutzwald'i, teiselt poolt Jannsen'it. Käesoleva sajandi kahel esimesel kümnendil Kreutzwaldi ausära aina tõusis, kuna Jannseni oma üha langes. Kreutzwaldi kirjanduslikule toodangule omistati voorusi ja väärtusi, mida sellel tõeliselt nii palju ei ole, kuna Jannseni puhul eitati ka neid väärtusi, mis seal siiski on olemas. Ometi oleks tuhat korda enam mõtet, kui meie nende mõlemate elutööd ja loomingut vaatleksime selliseina, kui need on tõepoolest. See oleks nende õiglasim hindamine. Samuti tuleks toimida ka Koidula', Hurda, Jakobson'i ja teiste puhul.

Ses sihis ongi viimased aastad toonud mõningaid ümberhinnanguid nii mitme kirjaniku töö ja loomingu puhul, ja võib arvata, et lähemad aastad seda veel enam teevad. Eriti tähelepandavate ümberhinnangute osaliseks on saanud Kreutzwaldi kirjanduslik pärandus, kuna tema elu kohta peame ütlema, et see esineb meile ikka mingi tundmatu maana,

mingi linikuga varjatuna. Legendid ja müüdid varjutavad seda veel ega kao muidugi enne, kui oleme saanud põhjaliku Kreutzwaldi käsitleva biograafia. Küsimus seisab aga selles, kas seda üldse saame, sest et on väga raske andmeid hankida.

Kreutzwaldi kirjandusliku pärandusega aga on asi hoopis lihtsam. See on kõigil käes ja uurimine ning hindamine igal ajal võimalik. Senini ei ole see uurimine ning hindamine küllalt kriitiline olnud, ja sellest on kahju. Mõnele teosele, näiteks „Kalevipojale“, on vahest rohkem liiga tehtud, kui seda tarvis, kuna ta teisi teoseid jälle on ülihinnatud, olgugi et nad seda ei vääri, ja mis veel pahem, on ülistatud Kreutzwaldi teoste pähe teoseid, mis ei olegi tema omad, mis on vaid tõlked. Alles moodne tekstikriitika ja võrdlev kirjanduse uurimine on siin mõningadki valearvamused kaotanud ja salalinikud kõrvaldanud. See kõik ei tarvitse Kreutzwaldi kirjandusliku päranduse tähtsust ega väärtust ei tea kui palju vähendada, kuid vähendab siiski. Peaasi on aga tõde ja teadmine, kuidas on asjaolud tõeliselt. Tähtis on see, et me teame, mis on Kreutzwaldi loomingust tema oma ja mis ei ole seda mitte, et me teame, millised on tema kirjandusliku päranduse algallikad ja millised on mõjustused.

Viimaste aastate avastused ei ole Kreutzwaldile ses suhtes just armulised olnud. Pea kogu tema toodang osutub kas tõlkeks või võõraste eeskujude järele vabalt ümbertehetuks. See maksab kõige pealt tema värsitoodangu kohta. Tema luuletised „Viru lauliku lauludes“ osutuvad enamikult kõik otseseks tõlkeks või nad on vabalt ümber tehtud. Ainult paar-kolm luuletist on jäänud algupäraste ausse. Samasugune lugu on tema kuulsa „Lembituga“. Kuidas seda ülistati eesti algupärase luule suursaavutiseks ja Kreutzwaldi maailmavaate ja filosoofilise mõttesügavuse avaldiseks! Ometi selgus paar aastat tagasi, et ka see Kreutzwaldi luigelaul on osalt tõlgitud, osalt ümber tehtud Šveitsi kirjaniku J. V. Widmann'i teose „Buddha“ järele. Järelikult pole ta mitte algupärane. See on tõde, olgugi ebameeldiv tõde.

Parem pole lugu ka Kreutzwaldi proosateostega. Palju on kõneldud tema „Paarist sammukesest rändamise teed“ ja on peetud seda eesti kunstipärase novelli kõrgeimaks saavutiseks läinud sajandil. Ometi on see novell osalt tõlgitud, osalt ümber tehtud saksa kirjaniku Jean Paul'i teose järele. Muidugi ei kaota ega vähenda see kõik lõplikult mainitud teoste tähtsust ega väärtust, küll aga avab ta tee nende õigeks mõistmiseks ja tõlgendamiseks.

Mis puutub Kreutzwaldi teistesse proosateostesse, s. t. tema rahvavalgustuslikku toodangusse, siis oli juba ammugi teada, et need on suuremalt jaolt kas ümber tehtud või otse tõlgitud, nagu „Vina-Katk“, „Kilplased“ j. t. Siia kuuluvad ka tema „Maa- ja Mere-pildid“ kolmes jaos. Muidugi arvati üldiselt ka nende kohta, et nad on sündinud ja loodud võõraste eeskujude järele, võib-olla ka vabalt tõlgitud või ümber tehtud. Päris puhtaks tõlkeks ei ole neid aga nende ridade kirjutaja teada kuskil nimetatud, vähemalt ei teatud senini nende algupära ega algallikat.

Tõeliselt on aga Kreutzwaldi „Maa- ja Mere-pildid“ I ja II jagu otsesed tõlked — tõsi küll, mõningate väljajätmudega ja lühendistega — saksa noorsoo kirjaniku Aleksander Friedrich Franz Hoffmann'i teostest, mis kandsid nime „Land- und See-Bilder I ja II“. Mis puutub „Maa- ja mere-pildid“ III jaosse, siis ei ole see mitte F. Hoffmanni järele tõlgitud ja ümber tehtud; tema algallikaks on olnud Elisha Kent Kane teekond Põhja-Jäämerele, tema enese poolt kirja pandud. Teose algtekst on ingliskeelne, ja saksakeelne tõlge, mille järele Kreutzwald on omakorda tõlkinud, kõlab järgmiselt: Hausbibliothek für Länder- und Völkerkunde. Herausgegeben von Karl Andree. Leipzig 1854—1857. Lorck & Leder BM. 12. Bd.: Zwei Nordpolarreisen zur Aufsuchung Sir John Franklins von Elisha Kent Kane. Deutsch bearbeitet von Jul. Seybt. Mit 2 (lith.) Karten (in 8 u. 4). (XXIX, 298 S.). Sellest tõlkest ligemalt aga ühes järgmises „Eesti Kirjanduse“ numbris.

Esimene jagu Kreutzwaldi nimetatud teosest ilmus a. 1850 järgmise pealkirjaga: „Maa- ja Merre-piltid. Ehk imelikud luggud lõune-pool Ahvrikas. Üks luggemise ramat nore rahvale“. Motoks on: „Taevad juttustavad Jumala auu ja Ma-kindlus kulutab temma kätte tööd. Laul. Ram. 19, 2“. „Tartus, H. Laakmanni kirjade- ning kulloga trükkitud.“ Tsenseeritud 4. märtsil 1850. Hind 20 kop. Raamat on, nagu näha tekstist, kirjutatud veel vanas kirjaviisis ja sisaldab eneses 12 peatükki 202 leheküljel 10 pildiga Aafrika loomadest, lindudest ja kaladest. Sisuks on reisiseiklused Lõuna-Aafrikas. Lõpuks lubab autor, kui raamat peaks rahvale meeldima ning vastuvõtmist leidma, sellele järgneval aastal veel lisa tuua, ajaviiteks ja tululiseks õpetuseks. Nii määrab autor oma teose ülesande kindlaks.

Lubatud teine jagu ei ilmu mitte järgneval aastal, küll aga alles 7 aasta pärast, nimelt a. 1857 pealkirja all: „Maa- ja mere-piltid. Teine jagu. Ehk imelikud juhtumised ja

käigid Tseiloni saarel. Üks lugemise raamat noore rahvale.“ Tartus 1857. Trükitud samuti H. Laakmanni juures ja moto sama, mis esimeseski jaos. Nagu raamatu pealkirjast ja tekstist näha, ilmus see juba uues kirjaviisis.

Miks raamat lubatud järgneval aastal ei ilmunud, selle kohta lausub autor märkuses 7. leheküljel: „Maa- ja merepiltide teine jagu ehk oleks juba ammu varem pääva paistele astunud, kui esimene jagu enam sõpru oleks leidnud, — aga leige olemine on igas kohas sammude siduja.“ Raamat sisaldab eneses, samuti nagu esimenegi jagu, 12 peatükki, aga 256 leheküljel. Pilte ei ole. Sisuks on seiklused India ookeanis ja Tseiloni saarel. Raamatus on autor tärnikesega märkinud mõned seletused ja märkused lugejale, millised esimeses jaos puuduvad.

Raamatu kolmanda jao kohta ei ütle autor teises jaos sõnagi, küll aga lausub ta kolmanda jao sissejuhatuses, milline esimeses ja teises jaos puudub: „Maa- ja merepiltide esimene ja teine jagu jutustasid mõnda tükki sest, mis õnnistatud lõune pool maadel sigineb ja kasvab. Nüüd soovime kolmandamas jaus lühidelt sest juhatamist anda, mis kaugel põhja pool leitakse, kus igavene jäe ja pakkane talve külm inimestele palju asumaad ei anna, aga kuhu siiski palju julge südamega laeva mehi on purjetanud ja ehk veel edespidi saavad purjetama, nii pikalt kui võimalik näitab. Suurem hulk läksid üsna sellepärast teele, et targema rahvale sest sügavamalt õppetust võiksid anda, kuna lugu seal põhja piirte ligidal käib.

Nüüd tahame al pool lugejale mõnda sest kuulutada, mis Elihsa Kent Kane raskel teekäigil teistele teaduseks ja õppetuseks üles oli kirjutanud. Neid, kes meid enne lõune pool teekäikidel olid saatmas olnud, palun ka täna teele kaasa tulla. — Kes mõtlemisega oskab lugeda, kül se leiab ka mõnda külmalt maalt, mis tema vaimu tiibasi selle poole jõuab kõrgemale kergitada: kes soead ja külmad maad on loonud ja püha tarkusega täitnud.“

Kolmas osa ilmus järgmise pealkirja all: „Maa- ja merepildid. Kolmas jagu. Ehk Dr. Kane teekäigid ja juhtumised Põhja merel. Üks lugemise raamat noore rahvale.“ Tartus 1861. Trükitud jällegi H. Laakmanni juures ja moto sama, mis esimeses ja teises jaoski. Seegi raamat on kirjutatud uues kirjaviisis ja keel on vähem vigane kui teises jaos; näiteks tarvitab ta „pildid“ asemel juba „pildid“. Ka stiil on ladusam ja elavam. Teos sisaldab eneses 17 peatükki 261 leheküljel, kuhu lisandub veel 5 lehekülge registrit ja sisu-

loend. Lisuks on, nagu pealkiri näitab, dr. Kane seiklused ja juhtumused Põhjamerele.

Kõigi kolme jao kaust on ühesugune ja -suurune.

Kui Kreutzwald oma teose teises jaos nuriseb, et raamat ei olevat küllalt sõpru leidnud ega soovitaval viisil levinud, siis peab küll väitma, et see nurin ei ole täiel määral põhjendatud. „Maa- ja mere-pildid“, kõik kolm jagu, ei ole mitte palju vähem minusad olnud kui Kreutzwaldi mitmed teised raamatud; nad on võrdlemisi laiadesse rahvakihtidesse teed leidnud, arvestades muidugi toliaegseid olusid. Miks läks neist muidu tarvis järgmist trükki, kuna mõned teised Kreutzwaldi teosed ei ole teist trükki näinud. Kõik kolm jagu on ilmunud teises parandatud ja täiendatud trükis, olgugi küll esimene jagu alles 32-aastase vaheaja järele, s. o. 1882, teine jagu 27 aasta pärast, s. o. a. 1884, ja kolmas jagu 26-aastase vaheaja järele, s. o. 1887. a. Kuid toliaegseid olusid arvestades ei olegi see nii väga pikk ajavahemik.

Olgu ka tähendatud, et teises trükis mainitakse raamatute autorina Kreutzwaldi, kuna esimeses trükis autori nimi üldse puudus. See oli tol ajal harilik viis Kreutzwaldi rahvalgustusliikude teoste, üldse pea kõigi ta teoste juures.

Mis puutub teise trüki parandamisse ja täiendamisse, siis käiks see küll peamiselt esimese jao kohta. Siin on tehtud võrdlemisi põhjalikke parandusi kirjaviisis, õigekirjas, lauseehituses ja täiendusi sisustikus. Seejuures kerkib küsimus: kes tegi need parandused? Vahest Kreutzwald ise, sest esimese jao teine trükk ilmus, nagu teada ülalmainitust, Kreutzwaldi surma-aastal, on tsenseeritud 16. juulil a. 1882, nii siis enne ta surma. Järelikult on võimalik, et parandused ja täiendused on Kreutzwaldi enese tehtud. Ka paranduste ja täienduste iseloom osutab Kreutzwaldile. Kuid täiesti kindlasti ei julge seda ometi väita, sest tõestavaid andmeid pole käepärast. Niipalju võib küll ütelda, et parandused ja täiendused on hoopis teiselaadilised kui teise ja kolmanda jao teises trükis, mis ilmusid pärast Kreutzwaldi surma.

Teine ja kolmas jagu ilmusid mõlemad teises trükis, nagu äsja mainitud, peale Kreutzwaldi surma, üks kaks aastat, teine viis aastat. Parandused neis on minimaalsed ja puutuvad ainult õigekeelsusse, kuna täiendusi peaaegu ei olegi. Siin ei saa arvatavasti enam juttu olla Kreutzwaldi enda parandamisist ja täiendamisist. Võimalik on see aga siiski, kui Kreutzwald juba mõnda aega varemalt need teosed teiseks trükiks korraldas.

Nagu juba tähendatud, on Kreutzwaldi „Maa- ja mere-

pildid“ I ja II tõlked saksa noorsoo- ja rahvakirjaniku F. Hoffmanni samanimelistest saksakeelsetest teostest. Nähtavasti on Kreutzwald selle saksa kirjaniku vastu õige suurt huvi tundnud; oli ju viimane omal ajal väga populaarne saksa rahva laiemate hulkade seas. On põhjust arvata, et „Maa- ja mere-pildid“ I ja II jagu ei ole ainsad teosed, mis Kreutzwald on Hoffmanni järele tõlkinud. Kas ei tule ka mõne teise teose algupära Hoffmanni juurest otsida? Seni on peetud Kreutzwaldi „Reinovadder Rebbast“ jutuks, mis on Goethe „Reineke Fuchs'i“ järgi ümber tehtud. Vähemalt väidab seda mag. A. Anni „Eesti biograafilises leksikonis“. Aga kas ei ole Kreutzwaldile eeskujuks ja algallikaks olnud F. Hoffmanni sama-aineline jutt pealkirja all: „Die Geschichte von Reineke dem Fuchs. Für Jugend neu bearbeitet. Mit 24 Bildern. Dresden 1846“? Värskena võis see ka Kreutzwaldi kätte sattuda. Kreutzwaldi „Reinovadder Rebbane“ ilmus 1848—1851 „Ma-rahva Kassulisses Kalendris“ ja eriraamatuna 1850. a. 10 pildiga. Kreutzwaldile sobis tõlkimiseks Hoffmanni rahvalik teos igatahes paremini kui Goethe oma, sest esimene on lihtne proosateos, teine aga seotudkõneline kunstiteos. Ka raamatute peaaegu ühesuurune lehekülgede arv — Kreutzwaldil 141, Hoffmannil 186 — ja pildid vihvavad sellele, et Kreutzwaldil on Hoffmann eeskujuks olnud. Muidugi, siin ei saa enne midagi kindlat väita, kui on tehtud ligem teoste võrdlus ja tekstianalüüs. Nende ridade kirjutajal ei ole vastavat Hoffmanni teose teksti käepärast olnud. Igatahes aitaks ehk Hoffmanni teoste lähem uurimine seda ja veel mõnd teistki küsimust valgustada.

Enne kui ligemalt võrrelda Kreutzwaldi ja Hoffmanni „Maa- ja mere-pilte“, toogem mõningad teated Franz Hoffmanni kohta.

Ta sündis 21. veebr. 1814 Bernburgis ja käis kuni 15. eluaastani oma kodulinnas gümnaasiumis. Siis läks ta Stuttgarti oma vanema venna juurde raamatukauplusesse õpilaseks. Seal käis ta tihti teatris ja hellitas mõtet näitlejaks hakata, aga loobus sellest sugulaste tungival soovil. Hiljemini asutas ta enesele ise raamatukaupluse, esiti Zürichis, pärast Goslaris. A. 1842 ilmusid tal esimesed noorsoo-raamatud. Need leidsid nii sooja vastuvõtte, et ta loobus kaupmeheametist ja täiesti pühendus kirjandusele. Et oma puudulikku haridust täiendada, kuulas ta Halles filosoofia- ja loodusteaduste-loenguid ja omandas viimaks doktori-aukraadi. Parastpoole elas ta mitmes kohas Saksamaal ja tuli viimaks a. 1856 Dresdenisse. Siin elas ta seltskondlikust elust ning te-

gevusest täiesti tagasitõmbunult ja suri 11. juulil 1882 pärast raskeid kannatusi, suri samal aastal kui Kreutzwaldki, ainult kuu aega varemalt.

Hoffmanni kirjanduslik tegevus on olnud väga viljakas ja intensiivne. 40 aasta jooksul on ta kirjutanud 250 suuremat teost ja veel palju rohkem vähemaid jutte, mis ilmusid mitmesugustes ajakirjades ja koguteostes. Paljud tema juttudest elasid mitu ja mitu trükki läbi, kadusid aga üldiselt liikumiselt juba eelmise sajandi lõpul. Mitmed tema juttudest on paljudesse kultuurkeelisse tõlgitud.

Tema juttudest on kõige paremini õnnestunud need, mis ta kirjutas lastele kuni 8. eluaastani. Nende sisu on väikestele lastele hästi arusaadav ja vorm lihtne, kuna kandvaiks põhi-ideiks on usulised aated, mis aga ei mõju tendentslikult. Siia kuuluvad „Muinasjutud ja valmid väikestele lastele“ j. t.

Arvukad teised jutustised kirjutas ta juba vanemale eale. Neil on eriti moraliseeriv iseloom ning toon, emb-kumb, kas nad ülistavad elu ilu või taunivad selle ilgust. Sellistest juttudest oleksid nimetatavad näiteks „Kadunud poeg“, „Hea ja kuri“ j. t. Neis juttudes püüab autor mõjuda liiga peale-tükkivalt, otse pedantsuseni, ja satub tihti äärmustesse; ta inimesed on kas head kui inglid või pahad kui saadanad. Väikestele lastele omistatakse tihti selline hingesuurus, mis võib vaevalt omane olla isegi suurtele vaimukangelastele.

Ehk küll Hoffmannil ei puudunud leidlikkus oma loomingu, siiski moodustavad õige tähelepaneva osa tema teostest need, mis ta on ümber teinud noorsoo jaoks välismaiste autorite, eriti inglise omade järele, kelle hulka kuuluvad Cooper, Marryat, Reid, Bird j. t. Ka neil juttudel, mille tegevus sündis kaugeil mail ja meredel, oli suur menu. Sellest tõuget saades hakkas ta ka ise sellelaadilisi algupäraseid seiklusjutte vabritsema. Siia hulka kuuluvad järgmised teosed: „Abenteuer zu Wasser und zu Lande“, „Aus allen Welttheilen“, „Nord und Süd“, „Die Eroberung zu Mexiko“, „Loango, eine Negergeschichte“ ja „Land- und Seebilder“ I ja II. Ka need jutud on määratud noorsoole. Tapmisi ja verevalamisi, igasuguseid toorusi, õnnetuid juhtumeid ja õudseid pilte esineb siin sel määral, et fantaasial kaovad igasugused piirid.

Kõige suuremat mõju avaldas Hoffmann saksa noorteselle oma töödega, mis ilmusid iga aasta enne jõulu 1844. a. alates ja mille sisuks on kirjeldised võõraist maist ning rahvaist, ajaloost ja suurist isikuist.

Peale selle on ta täiskasvanuile kirjutanud hulga rahva-

raamatuid, millel pole küll mingit kunstiväärtust ega psühholoogilist usutavust, aga mida ometi väga laialt osteti ja loeti.

Kokku võttes olgu öeldud, et Hoffmann ei loonud midagi jäädavaväärtuselist. Ükski tema teoseist, hoolimata nende suurest mõjust lugejaskonda autori eluajal, ei ole õieti midagi püsima jäänud saksa kirjandusloos. Hoffmann on olnud möödamineva väärtusega kirjanik.

Millised niidid on ühendanud Kreutzwaldi Hoffmanniga? Kas vaimusuguluse omad? Vaevalt tahaks seda väita. Pigemini võiks arvata, et Hoffmann on olnud siin Kreutzwaldile rahvavalgustuslikuks eeskujuks. Hoffmanni teosed sobisid Kreutzwaldi arvates ka armsale eesti maarahvale ajaviiteks ja vaimu valgustamiseks, pühapäevaseks vahelugemiseks ning meelelahutuseks. Muud sugulust ei võiks Kreutzwaldil Hoffmanniga vahest mitte olla.

Rahvavalgustamise eest hoolitsemise ja ajaviite muretsemise mõttes ongi Kreutzwald tõlkinud Hoffmanni „Land- und Seebilder“. Need ei erine kuidagi Hoffmanni muust toodangust. Nad on samuti täis võimatuid juhtumusi, õudseid seiklusi ja tooreid tapmisi. Pearõhk on pandud põnevale sündmustikule, mis kütaks lugeja fantaasia kuumaks ning metsikuks. Mingisugust psühholoogilist tõelisust ega isegi faktilist usutavust ei maksa siit otsida. Ka miljöö kirjeldamisele ei panda erilist rõhku, kuigi see peaks reisikirjelduses olema küll üks tähtsamaid taotlusi.

Mis puutub „Land- und Seebilder’i“ algupärasusse, siis konstateerib vastava artikli autor „Deutsche Allgemeine Biographie’s“, kust käesolevad andmed Hoffmanni kohta on võetud, et need jutud kuuluvad sesse liiki, mille ainestiku ja sündmustiku on Hoffmann ise leidnud ja kombineerinud. Selle vastu väidab aga Bartels oma kirjandusloos „Einführung in die Weltliteratur“, et vaevalt on Hoffmann midagi ise leidnud, vaid et ta kõik on laenanud ja ümber teinud, eriti inglise autorite järele. See küsimus nõuab aga juba erilist uurimist ja ei kuulu käesoleva käsitluse piiridesse. Küll on aga iseloomulik, et paljudes tema teostes esinevad inglased tegelastena. Milles aga mingisugust kahtlust ei ole, on see, et Kreutzwaldi „Maa- ja mere-piltide“ otseseks algallikaks on olnud Hoffmanni „Land- und Seebilder“, juba seepärast, et Kreutzwald muid võõrkeeli peale saksa keele ei osanud.

Nagu juba tähendatud, ilmusid Hoffmanni raamatud kahes osas. Esimene osa ilmus a. 1848 järgmise pealkirjaga: „Land- und See-Bilder in Erzählungen für die reifere Jugend von Franz Hoffmann. Erster Band. Wriezen a/O, Verlag

von H. Weisse“. Alapealkiri on teisel lehel: „Wilde Scenen in Süd-Afrika. Natur- und Sittengemälde.“ Raamat on piltidega ja 232-leheküljeline.

Teine jagu ilmus a. 1849. Üldpealkiri on sama, mis esimeselgi jaol, kuna alapealkirjaks on: „Scenen und Abentheuer in Ceylon. Natur- und Sittengemälde für die reifere Jugend.“ Raamatul on 218 lk. ja üks pilt. Mõlemal raamatul on ühed ja samad motod, mida on kaks ja mis kõlavad järgmiselt: „Die Himmel erzählen die Ehre Gottes und die Feste verkündiget seiner Hände Werk. Ps. 19, 2“, ja teine: „Die Erde ist voll der Güte des Herrn! Ps. 33, 5.“ Üks motodest on esimesel leheküljel üldpealkirja all, teine teisel leheküljel alapealkirja all. Nagu võib näha, esinevad need motod ka Kreutzwaldi „Maa- ja mere-piltides“. Kõigis kolmes jaos ka samadel lehekülgedel. Muidu jälgib Kreutzwald pea täpsalt Hoffmanni kõigis asjus, küll jätab ta aga välja pühenduse, mis on olemas Hoffmannil järgmises sõnastuses: „Seiner Durchlaucht dem Prinzen Victor von Hohenlohe-Langenburg, Midshipmann auf dem englischen Linienschiffe der Powerful, in freundlichster Erinnerung gewidmet von Franz Hoffmann.“ Seda pühendust ei sõandanud Kreutzwald tõlkida, kuna ta muidu pealkirjad ja motod täpsalt tõlgib.

F. Hoffmanni „Land- und Seebilder“ kohta tähendagem veel niipalju, et mõlemad jaod leidsid Saksamaal laiades rahvahulkades suurt poolehoidu ja elavat heakskiitmist, nagu enamik tema teoseid, ja neil oli suur menu, nii et varsti läks tarvis uut trükki. Teine trükk ilmuski juba a. 1850, siis aga mõlemad jaod juba ühes köites. Nii oli esimesel jaol uut trükki tarvis kahe aasta pärast ja teisel jaol üks aasta hiljemini pärast esimest trükki. Mõlemate teoste ühine kolmas trükk ilmus a. 1859 ja neljas, samuti ühine, a. 1861. Järgmisi trükke sest raamatust Saksamaal enam ei mainita, arvatavasti ei järgnenudki neid enam.

Väga tõenäoline on, et Kreutzwaldil oli ta „Maa- ja mere-piltide“ mõlema esimese jao tõlke aluseks Hoffmanni teoste esimene trükk; õieti ei saagi see esimese jao puhul teisiti olla, sest Hoffmanni raamatu esimene jagu ilmus a. 1848, Kreutzwaldi oma aga juba a. 1850, mil ilmus ka Hoffmanni teose teine trükk, mis ei saanud ometi Kreutzwaldi tõlke aluseks olla.

Teise jao tõlkimisel võib tõesti kõne alla tulla Hoffmanni teise jao teine trükk, sest Kreutzwaldi „Maa- ja mere-pildid“ II ilmus alles a. 1857. Siiski on tõenäolisem, et Kreutzwaldil on ka teise jao tõlke aluseks olnud Hoffmanni vastava teose

esimene trükk. Kreutzwaldil oli nähtavasti teise jao tõlge ammugi enne trükis ilmumist valmis, mida võib järeldada tõlkija eespoolmainitud märkmest samas teises jaos.

Nii siis sobivad ka väga hästi Hoffmanni ja Kreutzwaldi teoste ilmumisajad ses mõttes, et esimese omad on aluseks teise omadele.

Algteksti ja tõlke täpsamaks võrdluseks toogem mõningad tekstinäited, mis on võetud vastavalt nii ühe kui teise raamatu teisest jaost.

Näide teose algusest.

Erstes Kapitel.

Die Piraten im indischen Meere.

Wir haben unsere Freunde Richard, Konrad, Anton, Augustin, den General Hall und den Alten Kloof nebst den Uebrigen in der Kapstadt verlassen, wo sie sich in dem Hause des Generals von den Freuden und Beschwerden ihrer Afrikanischen Reise erholten und frische Kräfte zu der beschlossenen Reise nach Ceylon sammelten.

Unserem Richard war das Leben in den Wildnissen Afrika's trefflich bekommen. In der ersten Nacht, die er wieder in einem ordentlichen Bette zubrachte, schlummerte er ganz herrlich und wachte erst wieder auf, als die Sonne hell und klar am Himmel stand. Rasch kleidete er sich an und warf einen kurzen Blick in den Spiegel, um sich zu überzeugen, dass an seinem Anzuge Alles in Ordnung sei. Aber ganz erstaunt fuhr er zurück. Sein Gesicht hatte sich so verändert, dass er es kaum wieder erkannt hätte. Früher blass, war es jetzt von der Sonne dunkel gebräunt, die einst schlaffen Züge hatten ein gesundes, straffes Aussehen gewonnen, das sonst trübe Auge blitzte jetzt von Feuer und Leben.

Vastav näide Kreutzwaldi „Maa- ja mere-piltide“ II jaost. Muidugi on see ja ka teised näited võetud esimesest trükist.

Esimene peatük.

Röövlid India merel.

Meie vanad tutvavad kindral Hall, Rikard, Konrad, Augustin ja Kloohv jäävad jutu lõpetusel Kappi linna, kindrali majasse puhkama, kus Ahvrika teekäigi rõemud ja raskused lahke unenäu kombel neile paistsid, senni kui Tseiloni uue reisi vasto rammu kosutasid.

Ahvrika metsad olid Rikardi priskeks meheks teinud. Esimesel ööl, kus ta pika aea pärast jälle voodis puhkas, magas ta kui kot ja ärkas teisel hommikul, kui päike juba kõrgel seisis. Sängist kargades pani ta ennast kiiresti riidesse, viskas silmad vaatates peeglisse, kas ülikond korralist oli, ja kohkus tagasi, kui oleks midagi kogemata asju peeglis näinud. Tema hoopis teiseks moondatud nägu astus kui tundmata võeras peegli pildist vastu. Endine palgede kahvatus oli päikese terade sunnil tõmmuks, kortsuline nahk näu peal jälle pingule läinud, ja endisest tumedast silmast välkus tuluke ja elu.

Teine näide. Kahekõne seitsmendast peatükist lk. 168.

„Ja! Rettet mich! Erbarmt Euch meiner!“ klang es dumpf aus der Tiefe herauf.

„Sei ruhig, die Hilfe ist nahe!“ rief der Major. „Hast du einen Arm frei?“

„Ja! beide Arme muss ich über meinen Kopf halten; der Raum ist aber zu eng, als dass ich sie bewegen könnte.“

„Schon gut! Wir werden dir einen Strick zuwerfen; ergreife ihn und halte ihn fest — wenn es in Menschenmacht steht, dich zu retten, so sollst du gerettet werden.“

„Schnell! Schnell!“ rief der Unglückliche. „Ameisen und andere Tiere tödten mich! Sie kriechen mir in Nase, Mund und Ohren und kaum kann ich meine Augen gegen sie schützen! Erbarmen, Erbarmen, und helft rasch!“

Vastav koht Kreutzwaldi „Maa- ja mere-piltide“ II jaost, lk. 185.

„Jah! Peastke mind. Heitke minu peale armu!“ kõlas rõhutud eal sügavalt vasta.

„Ole rahul, abi on ligidal!“ hüüdis major. „Kas sul on üks käsi vaba?“

„Jah! mõlemad käavarred pean üle pää hoidma; aga ruum on nii kitsas, et neid pikemalt ei või liigutada.“

„Hää küi! Meie tahame sulle ühe kõie alla visata; võta teda vasta ja pea ennast kinni — kui ial inimese võimul sinu peastmine näitab, siis pead sa peastatud saama.“

„Kiirest! Kiirest!“ hüüdis õnnetu. „Sipelgad ja muud elajad kipuvad mind tapma! Nemad poevad mulle ninasse, suhu ja kõrvasse ja vaevalt võin oma silmi nende eest hoida! Halastage, halastage, ja aidake rutust!“

Lõpuks toogem veel näide kummagi teose lõpust.

Noch eins — eben höre ich, dass Anton und Augustin auch mitfahren! Die erste Reise muss ihnen doch sehr gefallen haben! Ich möchte, liebe Leser, Euch auch!

Vastav eestikeelne tekst:

Veel üht uudist — praego kuulen, et Anton ja Augustin ka herade kaasa lähavad. Esimene teekäik on vistist nende meelepärast olnud. Ma sooviksin, armsad lugejad, et lugu teiega niisamasugune oleks!

Nagu neist näiteist näha, on Kreutzwaldi tõlge üsna täp-
pis ja sõnasõnaline. Isegi lõigud on samad, mis algtekstiski. Üldiselt ei või aga seda kogu raamatu kohta ütelda, pigemini võiks Kreutzwaldi tõlget vabaks tõlkeks lugeda. Tekst on lihtsustatud ja sõnastus vähem kujukas kui algtekstis. Kõik raskemad, keerulisemad ja igavamad kohad on välja jäetud, nagu eespool tähendatud. Miks Kreutzwald seda on teinud, seda ei ole raske mõista. Esiteks on ta arvestanud kõige pealt lihtsat ja harjumata ning arenemata lugejat, kellele ometi ei või kätte anda sellist raamatut, millest ta aru ei saaks ja mis talle igavaks läheks. Teiseks peame teadma, et Kreutzwaldi ajal oli eesti keel veel arenematu ja sõnavaene, mille tõttu oli väga raske tihedamat sõnastust ja komplitseeritumat sõnastikku tõl-

kida. Oli tarvis suurt pingutust, et leida vastavale mõistele eesti keeles vastavat sõna, ja kui seda ei leidunud, siis tuli ta luua, mis ei ole sugugi lihtne asi. Kahtlemata võib enamikku Kreutzwaldi sõnavasteid vahest õnnelikkudeks lugeda; aga leidub ka küllalt ebatäpseid, isegi koomilisi vasteid. Nii tõlgib Kreutzwald „die Natur“ — „loomuse vägi“; „Halunke“ — „merekooer“; „die Giraffe“ ei oska ta aga kuidagi tõlkida, vaid jätab niisamuti kui saksa keeles — „girahv“. Kus esineb aga juba liiga palju võõraid ning raskeid mõisteid, seal ei saa Kreutzwald muidu, kui lihtsustab teksti, jätab need mõisted välja, tihti aga terved lõigud, isegi terved leheküljed, eriti seal, kus on palju nimesid ja üksikasjalisi kirjeldusi; nii teeb ta näiteks singaleeside usukommetega ja eluoluga viiendas peatükis. Kreutzwald muidugi lihtsustab „singaleesid“ — „singalasteks“.

Üldse on teose algusel tõlge täpsam, keskkohal läheb ta palju vabamaks, et lõpu poole jälle täpsamaks minna. Kõige rohkem on lühendatud viies peatükk „Teekäik Kolombo linna“. Kõige täpsamalt toob ta kahekõned, sest need on lihtsad ja kerged tõlkida. Nii on neli viimast peatükki pea sõna-sõnalt tõlgitud.

Üldiselt on Kreutzwaldi tõlke keel lihtne ning rahvalik ja raamatu sisu tolle aja kohta küllalt huvitav. Teose sõnastus ja jutustusviis on lihtsad ning selged ja võivad võistelda Jannseni stiiliga kerguse ja lihtsuse poolest.

Kokku võttes võiks ütelda, et tolle aja kohta on Kreutzwaldi „Maa- ja mere-pildid“ päris suursaavutis, juba seepärast, et siin esineb esimene reisikirjelduste ja seiklusjutustuste raamat eesti keeles, mis siis, et tõlge. Tõlkida tähendas tol ajal sedasama mis ise luua, vähemalt tõlke vahendite — keele ja sõnastuse mõttes.

„Maa- ja mere-pildid“ on tähtis Kreutzwaldi rahvavalgustuslik teos.

J. Roos.

Ühest hästivalitud raamatusarjast.

E. Kirjanduse Seltsi odava väikekausta puhul.

Mu ees on virn erineva paksuse, kuid võrdse kaustaga raamatuid, mille teiseks ühiseks tunnuseks on silmapaistvalt odav hind. Ei leita vist olevat mingi mõistlik alus rühmitada ilukirjandust hinna ja kausta järele, kuid lubatagu seda ometi. Jutt on E. Kirjanduse Seltsi Rahvakirjanduse-toimkonna

teostesarjast, mis sisaldab pea ainult kõrgeväärtuslikke ja valitud teoseid. Meil ei ole ikka veel üldisemalt kombeks saanud tõlgeteoseid tutvustada ajalehis ja ajakirjus, kuigi on tõsiasi, et aastane tõlketoodang väärtuselt kaugelt ületab algupärase. See on omamoodi künula vaka all hoidmine. Vaadatagu ainult, millist väärtustekompleksi esindab juba praegumainitud sari. Püüan järgnevas mõne hindava reaga lühidalt iseloomustada igat üksikut teost sellest sarjast.

Juba nimed ütlevad palju: sakslasi esindavad *Gottfried Keller* ja *Gerhart Hauptmann*, inglasi *W. Shakespeare*, *H. G. Wells* ja *John Galsworthy*, indlasi *Rabindranath Tagore*, prantslasi *André Maurois*, venelasi *Ivan Turgenev* ja lätlasi *J. Rainis* ning Jaan Poruk. Jäägu see järjestus püsima ka teoste vaatlusel.

Vaimukalt ja ebasaksalikult humoorselt helveetslaselt *G. Keller*ilt on kolm väikest raamatut eeskujulikke novelle, kirjutatud läinud sajandi keskel. Esimene raamat sisaldab suurepärase loo *Kolm õiglast kammiseppa* (1927, 64 lk, 30 s.). Ideeks: kolm õiglast ei sünni kauaks ühe katuse alla ilma karvupidi kokku minemata. Autor juhib Seldwyla linna kammisepäärri kokku kolm erinevais aastais, aga iseloomult teisendlikku, eeskujulikult õiglast, töökat ja rahuarmastajat selli, kes ometi otsekohe muutuvad vastastikku väljakannatamatuks, püüavad üksteist majast välja kangutada ja lähevad lõpuks lausa tülli. Lahendus tuleb väljastpoolt: pankrotis äriomanikult ja kentsakalt neitsilt *Züs Bünzlin*ilt, keda kõik kolm võidu austavad.

Keller on andnud siin väga maitstavat karakterkoomikat. Kolme naeruväärt voorusliku ametmehe ja veelgi kentsakama vananeitsi näol naerdakse siin lõbusalt igapäevsete tõntside vooruste üle, mille taga on alati palju isekust, peidetud tagamõtet või piiratud mõistust. Need vooruslikud sellid ei joo, ei suitseta, ei tülitse, ei tee võlga ega raatsi kulutada pennigi. Kohusetruudus on neile ainult tuluallikaks. Kõik tööd on neile ühte viisi head, kui aga toovad raha ega sisalda riski. Nad asuvad meeleldi sinna, kus on palju ülekohtusi, omataolistega nad ei sobi. Nad töötavad kui hobused, ei hinda puhust, neil puudub vaimline elu, kaebavad alati eluraskuste üle, on tasased ja vagurad ega hooli millestki, mis ei tõsta nende jõukust. Veelgi üksikasjalikumalt on joonistatud vooruslik neitsi *Züs*: ta armastab jagada õpetusi, luuletab vaimulikke salmikuid ja loeb neid oma austajaile; ta laekas on igasugu-

seid esemeid, alates leeritunnistuse ja külakuradiga ja lõpetades „Kuldsete elujuhistega neitsidele mõrja-, naise- ja emapõlves“, unenäoseletaja ning aadrirauaga; ta on pärit „süütuse seisusest“, aga et ta mõte on sama lühike kui mõistus, siis kaotab ta tasakaalu noore väleda švaablase armuavalduste rünnaku ees, kelle ta sellide võidujooksul takistamise otstarbel võsastikku meelitab. — Sellides on tähistatud hõimuerinevusi: üks on saksilane, teine baierlane ja kolmas švaablane — ja noor ning tragi švaablane tuleb kõigi takistuste kiuste võidumeheks.

Meestel ega neitsil ei ole põrmugi koomikatunnet. Nad on surmtõsised ja sellistena seda enam veidrad, kui lõbusalt muigav autor asetab nad kentsakaisse olukorresse; näit. kolm surmtõsist vaikivat meest üksteist voodist välja pugimas või sellide halenaljakas võidujooks takistustega.

Jutustise ehitus on eeskujulikult tasakaalus, mis üldse on Kelleri tugev külg. Mõjuvõtted, ootamatud käänded on hooliga arvestatud ja peen võltsimatu huumor muudab loo maitsepalaks. Hoolikalt varjundatud tüüpide üldinimlik hingeeluline sisu pole tänapäev, 75 aastat peale ilmumist, oma värskusest midagi kaotanud.

G. K e l l e r'i teine raamat sisaldab jutustise *Küla Romeo ja Julia* (1928, 130 lk., 50 s.). Romeo ja Julia aine on saanud üldinimliku suuruse Shakespeare'i samanimelises draamas: kaks lähedast aadlimeest on leppimatus vaenus; nende laste salatud armastus püüab tuua lepitust sugukondade vahel, aga see õnnestub alles noorte surmaohvri läbi; traagilisust suurendab veel tütre sundimine vastumeelsesse abiellu; tütar teeskleb nõusolekut, kuid võtab mürki; teda surnuna nähes mürgistab enese ka armastatu. Keller on leidnud analoogilise juhu maaelust. Aadliku ümbruse asemel toimub see taluiniemete ja kõige vaesemate, otse hulguste seltskonnas; ka ei otsusta isade vastuseis noorte traagikat, sundimist vastumeelsesse abiellu ei esine ega saa teise asjaosalise surma tõttu järgneda isade leppimist peale laste surma. Peaasi on omefi sama: isade vaen ja noorte traagiline armastus, mis lõpeb enesetappena.

Keller on realist ja ta esitab põhjused, mis takistavad noorte abielu, asjalikult ja usutavalt: nad ei raatsi olla lahus, aga kooseluks puudub neil vähim kui varandus, peavari ja töö; mäestikuhulgusteks ei taha nad minna, sest Vrenike soovib ausat kiriklikku abielu; tumedaks täpiks nende õnnes on Sali tegu, kes ägeduses viskas Vreni isa kiviga, millest see jäi nõrgameelseks. Toetatud neist raskeist ja lootusetuist tingi-

musist viib armuhurm, mis psüühiliselt sageli viib surmamõttele, nad enesehävitusele jõelaineis.

Jutustis on nagu väike tihe romaan, ehitatud ja arendatud väga tasakaalukalt ja põhjendatult. Juba algdispositsioon on huvitav: kolm pikka põldu kõrvuti, kaks peremeest-sõpra kündmas äärmistel põldudel, kuna keskmine on tühi ja omanikuta. Ja see keskmine saabki tüliõunaks. Öitsval järjel olevad peremehed protsessivad endid kerjusteks. Vähehaaval paisub noorte kurblik romaan, et lüüa korraks heledalt leekvele ja kustuda. Keller armastab sümmeetriat teoste ehituses.

Joontevedamine on stiilikindel, reaalsusetunne läbib jutu. See on maas nii kinni, et jääb mulje, nagu oleks lugu võetud otse elust, nii värske ja lopsakas on selle tõsieluline detail. Ei mingit romantikat, siin leidub koguni naturalistlikke lõimi. Teose vabaolek traditsioonilisist stiilipärimusist on otse üllatav. Kündvad mehed sammumas edasi-tagasi kumeratel põldudel, lapsed narmel mängimas, Vrenike puhkamas oma viletsa rüüstatud kodu lõukal — selliste piltide vaatlikkudest tõsiasiadest täidetud lihtsus annab imelise värskuse ja usalduse kogu loole ja tundub, nagu esitaks Keller jutustise peatuskohad maaliliste nägemustena. Tutvumine G. Kellersi elulooga näitabki, et ta on rohkesti harrastanud maalikunsti. Nii tugeva tõelisusetundega kirjanikuna oli Keller kindlasti haruldane nähtus oma ajas.

Kolmas raamat G. Keller'ilt — *Püha neitsi ja kurat* (1929, 73 lk., 40 s.) — sisaldab kolm legendi. Need pole naiivsed ega hardad. Kiriklikkude legendidega on neil ühine ainult tegelaskond (Neitsi Maarja, rüütliid, kurat, mungad), kuid usulise harduse asemel aimame tegelaste selja taga autori pilklikku lõusta. Iroonia kiriku ja pühakute vastu on ilmne. Näit. lõpeb kolmas jutt langenud naisi päästva pühakmunga langemisega osava tüdruku võrku, ta visatakse kirikust välja ja muutub kogenud elu- ja abielumeheks. Loo paneb särama vahenditu lustlik huumor ja tagasihoidlik vaimukus.

Kelleril on erksat ja peent stiilimeelt, väliselt tasast ja tagasihoidlikku, kuid salatud sisemise jõuga elutunnet, isikupärast vaimu — sellest ta huumor ning iroonia ja ta sõnade omaette elu.

Kõigi kolme raamatu tõlkija A. Fiskar on teinud õige rahuldava töö, ometi ei ole ta suutnud tõusta Kellersi soliidse stiili tasemele.

G. Hauptmann'i *Kangrud* (1929, 139 lk., 90 s.) on sotsiaalse teemaga draama, milles kujutatakse tööandja ja

töölise vastastikust võitlust, mis areneb passiivsest vastupanust avaliku mässuprahvatuseni. Nelja esimese vaatuse ulatuses on draama ehitus laitusetu: mõjuvalt ja mitmekülgset kujutatakse töölise töö- ning elutingimusi ja vahekorda töös- turitega ja näidatakse, kuidas olude lämmatav klamber surub end ikka tihedamalt töölise kõri ümber ja kuidas see viimses meeleheites teeb abitu katse rõngast purustada. Viies vaatus rikub osalt selle sirgjoonelise mässudraama ehtsust. Nimitelt katsub see vaatus anda draamale eetilist lahendust ja summutada neljanda vaatuse prahvatuselaineid. See on ka arusaadav, sest Hauptmann polnud mingi mässumees, tema kujutatud töölistmass ei toimi mingite poliitiliste hüüdsõnade all, vaid igapäevase leiva näljast, mispärast ka kokkupõrge pidi jääma perspektiivitult kahe kehalise jõu kokkupõrkeks. Et Hauptmann lähtus kaastundest, mitte poliitilisist õpetusist ega ühiskondlikest ideaalidest, pidigi lahendus olema eetiline, mis ometi hästi ei rahulda, sest autori poolt suurepärase piltide kaudu töölise hädas veenduma pandud, oleme pettunud, et ei näe selle häda kõrvaldamist või vähemalt mõjuvat kergendamist.

Aga olgu kuidas on, eeskätt veetleb ikka autori tõsine kunstiline realism, ta üldiselt erapooletu, ometi nõrgema poolega sümpatiseeriv kujutamine, mis on loonud väga jõulise löike läbi ühiskonnakihtide. Draama ehitus on meisterlik. Tegevuse tõus ja mõõn, erutus ja vaikus on nii üksikuis vaatusis kui kogu draamas osavalt jaotatud. Hästi-iseloomustatud üksiktegelaste kõrval köidab tähelepanu mass-tegelaste esinemine ja massi-hingeelu. Ka üksiktegelasi võib mõista kui ühiskonna vastandpooltes endis esinevate vaatesuundade esindajaid. Nii omandab teos ülekantavat ja üle oma aja küündivat tähendusväärtust.

Hauptmannil on silmapaistvalt tugev loov võime ainet elavaks muuta, millega liitub liikuv meelekujutus ning terav silm tähelepanekuiks. Väheste vääratustega esindab teos puhast naturalistliku kooli toodet Saksas ja sotsiaalse ainekuga teoste seas on ta veel tänapäevgi maailmakirjanduse kuulsaimad.

Seda tublit teost kahjustab saamatuvõitu tõlge, milles on mõningaid tõsiseid viperusi.

William Shakespeare'i *Veneetsia kaupmees* (1927, 152 lk., 1 kr.) Mihkel Reimani õige soravalt loetavais tõlkevärssides toob inimvaimu värske ning jõulise puhangu enam kui kolme sajandi takka. Esimene mulje teosest on ootamatu hinge-eluline tänapäevsus, kuigi selle mõ-

ningad vormivõtted (kõrgemad ja madalamad tegelased resp. stiil, narri esinemine j. m.) ja olustikuline sisu on vananenud.

See on tüübikomöödia. Sajandite kestel on sellesse lisandunud ikka enam traagilist elamust Shylocki kuju tõttu, mis Shakespeare'i aja traditsioonilisest koomilisest tegelasest on muutunud inimlikku kaastundmust väärivaks tüübiks. Shylock on kahtluseta haruldane kuju — juudi iseloomu vooruste ja pahede kvintessents. Shakespeare on olnud kaugelt kõrgemal oma ajast, sest ta on Shylockis näinud mitte ainult koomilist kuju, vaid eeskätt inimest, kujutades ta muresid, viha, kannatust, hellust, kättemaksu. Kuid temagi on olnud aja-järgu vaatest mõjustatud, seda enam, et tollal juute Inglismaal ei olnud.

Pealkirja vastu on just Shylock tüki peategelane. Antonio esineb väga pisut, kuid tema seob teose sõlme ja tema päästmise ümber käib kogu intriig. Antonio on passiivne iseloom ning süütu kannataja ja tuues näidendisse traagilist meeoleu pärib ta suurima osa kuulaja-lugeja kaastundest.

Draama pingutatakse tippu Antonio varanduse kaotuse ning selle tagajärjel vekslit tähtpäeva möödalaaskmisega ja eriti intensiivselt juut Shylocki kangekaelse püsimisega Antonio kehast naela liha nõude juures. Põnevuse-effekt saavutatakse täiuslikult. Näib juba, et miski ei takista juuti veretööd algamast; juudi ülbus ja võidurõõm on tipul, teritatud pussiga seisab ta Antonio ees; kurjus triumfeerib. Vabastav lahendus järgneb ootamatu jõuga; juut vajub põrmu, kurjus murtakse ja headus saab võidu. Pöördekoht on haruldaselt mõjuv ja liigutav. Tänapäeva-inimese vaatekohalt on lugu ometi liiga sünge ja juudi alandamine liiga karm, et see ei häiriks elamust tükist kui komöödiast.

Voorus saab tasu ja kurjus karistuse (peafaabulas). Mujalgi näidatakse eelistamist alandlikele ja vähenõudlikele (kuldse, hõbedase ja tinase kasti valik). Üldinimlikku on selles rohkesti. Kuid valguste ja varjude vahe on ometi silmapaistvalt suur. Komöödia eeldab loomulikult õnnelikku lõppu, ülekaal peab olema vooruslikel ja positiivseil tegelasil, kurje kujusid ei või seal olla palju, sest vajatakse ainult ajutist ja osalist tõkendamist ja tumestamist. Kuid Antonio ja Shylock on liiga käredate vastandid. — Kriitiliselt võttes on näidendis ka rida sisuloogiliselt küsitavaid kohti; mainigem ainult sündmuste ajalisi suhteid.

Näidend on niivõrt kuulus, et ta väärtused ei vaja eestkostjat. Suurepärase komöödiانا, millele õige värvingu annavad alles Veneetsia elurõõmus ja seiklusvalmis noorsugu

ning õitsev linn ise ja vaimuka, ettevõtliku ning võluva Porzia lood, on ta tänapäevgi edukalt etendatav.

H. G. Wells'i *Esimesed inimesed kuul* (1929, 382 lk., 250 s.) on tubli fantastiline romaan. Teadlane Cavor leiutab aine, millele ei mõju maakera külgetõmbejõud; sellest ehitatakse kera, millega sõidetakse kuule, kus elatakse läbi rida hädadohtlikke seiklusi, õpitakse tundma kuu taimestikku, loomastikku, kuu inimesi ja elutingimusi; kaaslane sõidab maale tagasi, leiutaja ise jääb vangina kuule, saates sealt veel hulga tähtsaid teateid. Aga et imeaine leiutaja jääb kuule, et kera lendab õnnetu juhu tõttu ilmaruumi, et retsepti edasianne kuult ei õnnestu, jääb õnnelik avastus inimsoole uuesti saladuseks.

Jutustis esitab rohkeid loodusteaduslikke teadmusi ja tundub usutav — võhikul on raske leida selle nõrku kohti. On arvestatud mitmesuguseid füüsilisi, keemilisi, elektrilisi, astronoomilisi j. m. tingimusi kera ehitamisel, varustamisel, juhtimisel. Autor on õige leidlik, aga ta kasutab palju ka varemate fantastide ideid. Ta meetodiks on analoogia ja järeldus: taimed, loomad ja inimesed kuul on suured, kohevil, väikese tihedusega, sest raskustung on seal mitu korda väiksem; kuu inimesed ja nende ühiskonnakorraldus on kujutatud mesilaste ja sipelgate eeskujul; kuulojused lohisevate, kahesaja jala pikkuste kehadega tuletavad meelde saurusi; ühiskonna elukutseline jaotus on viidud erialastumise äärmise piirini = maapealse tendentsi äärmuseni arendamine; jne. Vähim usutav on peaasi ise — maakera külgetõmbest vaba aine leiutamine. Kera liikumissuuna küsimus ilmaruumis on lahendatud vaimukalt.

Kujutus on elav, kuigi esimene sadakond lehekülgi, mis räägivad üldisest olukorrast ja ettevalmistusist, ei sisalda kaasakiskuvamat sekeldust. Kõik sünnib ainsal õige rahulikult jooksva sündmusteliinil. Alles kera kaotamisest ja kokku puuteist kuuelanikkudega muutub sündmustik ärevamaks. Kuid peaasi pole faabulas, veel vähem hingeelu-eritluses — inimtüübid on siin vähehuvitavad —, peaasi on populaarteaduslik utoopia kuust ja sellega ühenduse pidamise võimalusist.

Utopiad on alati köitnud inimeste meeli. Kõrgem liik on need, milles kujutatakse tuleviku-ühiskonna ideaalpilti (Platon, Th. Morus) või taevast (usundid) või ideaaliniimest, sest neis avaldub igatsus parema ja kõrgema elu, lunastuse, õndsuse järele, s. o. neid kannab mingi võimas aade. Samu aateid võib arendada ka negatiivselt satiiri

vormis (Rabelais, Milton jm.). Käesolevas romaanis on ideeline külg nõrgalt esil: Cavor uurib puhtteaduslikust huvist, ta kaaslane unistab enese ja maa rikastamisest. Teaduslik huvi rahuldatakse, kuid ohvriga. Egoistlik huvi jääb rahuldamata — kuuelanikke lastakse õieti järeldada maise ühiskonna puudulikkust ning omakasulikkust ja asuda kaitseisukorda.

Romaan on oma laadis tervik ja annab tunnistuse Wells'i meelegujutuse haruldasest jõust. Soovitav neile, kel on uudishimu kosmiliste asjade kohta ja fantaasiat. See on kirjanduslik muinasjutt täiskasvanuile, kes ei lepi õpiraamatu kuivusega, vaid peavad lubatavaks ja lõbustavaks meelegujutuse mängu — nad muidugi ei pea pidama seda tõeks. Eriti aga on see raamat teretulnud noorsoole, kel veel ei ole küllalt arusaamist ega huvi inimhinge nähtuste, s. o. vägevama ja mõjuvama kunsti kohta.

O. Truu tõlge seisab rahuldaval keskmisel tasemel.

J. Galsworthy *Õunapuu* (1927, 112 lk., 65 s.) on pikem raamjutustisega novell. Oma hõbepulmapäeval on mees autosõidul neis maakohis, kus tal kevadel 26 aastat tagasi oli olnud kaks kaunist armulugu. Ta veeretab need mälestussilma eest mööda. Teine oli ta praegune naine, esimese, mahajäetu, saatus on talle tundmata. See oli Megan: lihtis tumedajukseline maatüdruk, ilus ja õrn, täis südame tuld ja igatsemise valulikku hellust, palavlikku iha äratav värske metsalill; haruldane tüdruk, vähemagi isekuseta, üks tuhandest. Teine — Stella — seevastu oli jahe ja puhas, linalakk, teda ümbritses kuldne kiirgus, ingellik õhustik, ta ei äratanud kirglikke mõtteid ega metsikuid ihasid, kuid oli haritud ja peen.

Mees, Frank, 22-aastane noor kirjanduslike huvidega jurist; loeb Euripides'e *Hippolytos*'t, on esteet, mõtleb elu üle, omab psühholoogi täheldamisvõimet; kahvatu, täis kõrgeid aateid ning hajameelsust, sportlane; armastab ilu ja andub sellele; kahtlevalt annab ta tunde veetlusele järele. Tal tuleb valida küla lihtsuse ning lihtsameelsuse ja peenemoelise aristokraatsuse, tulise südamehõõguse ja jaheda ingelliku ilu vahel — ja valib teise. Esimene on liiga kaugel tema maailmast. Seega seisuse vahe armastuses uueaegses mõttes. Kuid ta süda jääb rahuldamata. Pealegi saab ta nüüd kuulda hüljatu hapra tütarlapse kurbloot.

„Valu kadunud nooruse järele, valulev igatsus, raisatud armastuse ning õrnuse leinatunne haaras kõrist.“

Ta ei ole rahul oma eluga. Ta arvustab kogu inimest:

„Kui halvasti on kohanenud eluga inimese organism! Su eluviis võib olla kõrge ning laitmatu, ent ometi jääb allvooluna miski ahnuse-, ihalduse- ning nurjumisetunne.“

Ta on elult saanud vähe:

„Ja jällegi mehed, kes annavad vaba voli oma uudsuseihale, oma mässavale igatsusele uute seikluste, uute ohtude, uute naudingute järele, need kannatavad nälja vastandi ülekuülluse all. Ei mingit pääseteed — halvasti kohanenud loom see kultuurinimene.“

Õunapuu on õige hea jutustis. Kolm peakuju on hästi joonistatud ja nende kompositsiooniline vastastikkuasetamine ning suhtlemine kõrvaltegelastega on eeskujulikult tasakaalustatud. Üks näide: Frankil on kaks sõpra. Esimene on ta kaaslaseks Meganiga tutvumisel. See õpetab elunautimist, arvustab kaastundmust ja halemeelsust, kiidab tundeelamuste hingerikastavat väärtust ja kallutab Franki anduma kevadele ja tundeurmale. Teine oli Stella vend, kes lausega: „mõtlesin tüdrukule, kelle oleksin võinud saada. Olin rõõmus, et mul ei olnud teda hinge peal“, mõjustab ta eemaldumist Meganist. Ka muud tegelased on teose tervikusse eeskujulikult sobitatud. Põhjendused on hoolikad. Näit. tuuakse kummagi tütarlapse tundelaadi ja temperamendi seletuseks appi tõulised vahed — Megan on Wales'i tüdruk, Stella Londonist.

Galsworthy loomingus esineb kesksena inimene. Juba sellepärast on ta kõrgema astme kirjanik kui Wells. Kuid inimese hingeelu sisaldab meelte-elamusi (aistinguid, tajusid, kujutlusi), tundeid (erootilisi, seksuaalseid, perekondlikke, esteetilisi, isamaalikke jne.), tahteavaldusi (soove, tujusid, tunge, kirgi ning vastavaid tegusid) ning mõistust (ideid, otsustusi, järeldusi). Seepärast ei suuda paljas kirjeldus, paljas sündmustik, paljas meeoleu, paljas filosofering üksi anda rahuldavat kunstielamust, sest puudutab ainult ühte hingeelu külge. Galsworthy näib pakkuvat toitu kõigile hingepooltele, seepärast rahuldab ta kirjandusemõistmine, tunduvad avarad ja õiged ta kunsti sisemised mõõdu-suhted.

Tunnistan, et minu esteetiline tervikrõõm sellest novellist oli suurem ja sügavam kui sama autori suurromaanist *Valge ahv* (1928, 512 lk., 3 kr.). Mainitud romaan on vägev teos, aga ta jätab pisut viimistlematu mulje, nagu poleks kvaliteet kvantiteediga õiges vahekorras. Galsworthy näib tootvat liiga palju ja see seletab asja. Lisaks on kujutatav aeg (London 1922—1923) alles liiga lähedal, et selle kujun-

tamine saaks olla kunstiliselt laitusetä. Kuid teiselt poolt annab just ajaline lähedus ja meeleolude vahenditus teosele võluva värskuse ja ajakohasuse. Sellisena huvitabki romaan eeskätt inglise mõtte- ja tundeviisi kajastajana.

Teos haarab hulga elukutseid: mitut liiki äri- ja rahamehi, ametnikke, publitsiste, seltskonnadaame, kirjanikke, kunstnikke, töölisi ja töölisnaisi; seisusi aristokraadist lihttööliseni; tegevuskohti: Londoni City, noolid kodud, kirjastuseärid, pangad, ateljeed, teatrid, tööliskorterid; erinevaid päevaaegu ning ilmastikke; vastandlikke sugupõlvi: noor ja moodne vaimne eliit, vanameelne eakam põlv ja nende vahel lugematuid isikupäraseid varjundeid. Illusioon peadpöörivald voogavast ja kihavast elust saab tõesti täielik. Kesksena ja tooniandvana on kujutatud noor kainepeane sugupõlv. Seltskonna üldilme on aristokraatlik. Ilmestub sajandite vaimlise pärimuse mõju olevikuinimeste vaimlisse olemusse ja ellu. Huvid on kõrged, kuigi moepäraseid. Vaateviis on kuidagi blaseerunud ja eelarvamuslik. On küll avar, aga ometi ühekülgne; ülilmoodne ja siiski haruldaselt kinni oma suguvõsas, minevikus, konventsioonides. Üldine omadus — mõtete turnitamine, paradokside pildumine, mingi tehtuna ja pingutatuna tunduv vaimukus, kuid ometi tõestab see kõrget mõttekultuuri, toob sageli esile tõesti värskaid välgatusi, seejuures ilma abstraktse kuivuseta, subjektiivselt, huumori ja sarkasmi võrtsiga. Lisaks, see seltskond on enamikus vürstlikult rikas. Teos on enne kõike Londoni kõrgemaid kihte haarav sotsiaalne ajapilt.

Romaani individuaalsed tegelased on ühel või teisel viisil täielikult sõltuvad ja mõjustatavad sellest miljööst, nad on selle osad, tõlgitsevad selle eripooli. Peategelasist on iseäranis reljeefsed Fleur, Desert ja Michael, pisut ebamäärasemaks jääb Soames.

Jutuustust värvib tagasihoidlik pilge ja huumor, selles avaldub autori suhtumus — ja see on jällegi inglaslik. Õieti on põhisuhtumuseks vaikne resignatsioon, mis avaldub valge ahvi sümboolikas. Ometi ei puudu ka usku ega lootusrikkust tuleviku kohta, sest noorel sugupõlvel on küllalt elurõõmu ja edasielamistungi.

Olgugi et autoril pole õnnestunud rikkalikku ainekku küllalt tihedalt ideekeskuse ümber koondada ja olgu et romaan nähtavasti pisut kannatab sellest, et ta on mõeldud pideva romaanisarja osana, jätab teos ometi valdava mulje. See on kullakaevandus. Kuid enne kõike paneb see romaan mõtlema. Ja teeb nukraks. Tõeline elu oma igapäe-

vasuses, tõelised majanduslikud ja vaimlised hädad ning tarbed esinevad liiga paljaina, elu kihutamine ja rutt on nähtud liiga lähedalt ja reaalselt, suuri ideid ega elu juhtivaid eesmärke ei tundu seda kaost suunamas; kui lisada veel autori pessimistlik noot, siis see teos lõpuks väsitab ja rõhub. Aga ühtlasi tead, et oled ahminud suure sõõmu tõelist elu ja elutunnet.

Galsworthy esimese teose on tõlkinud Johannes Schwalbe (= Silvet), teise A. H. Tammsaare. Tammsaare tõlge on ladusam ja loomulikum, kuid see ei pruugi veel tähendada küpsust.

Inglise keelest tõlgitud, aga ühtlasi ka inglise kultuuri mõjudel sündinud on india suure kirjaniku R. Tagore' romaani *Laevahukk* (1928, 532 lk., 275 s.). Pöördumine Galsworthylt Tagorele on astumine kärarikkast suurlinnast, selle skeptiliste ning lõpmatult askeldavate inimeste seast suure rahu ja üksinduse maastikku, vaikselt kannatavate või tasastena õnne tundvate inimeste seltskonda. Kui inglise vaimuilm tundub meile võõras ja uus, siis india hingega võrrelduna on see hoopis lähike ning arusaadav. Suur tõsidus ja rahu on kõige üle, kõik liigub tasa, pehmelt, hõljub otse kui õhus, nagu polekski tõelisus, vaid uni. Teravust, kirglikkust ega järskust pole Tagore iseloomus, ta näol on vaikne naeratus, ta suus hell huumor ja laul. Tekib meeoleu, nagu kuuleks vaikel suveõhtul kaugelt muusikakaja, kuid see ei ärata tungivaid igatsusi ega rahutuksegevast kutset, vaid toob väikse rahu, unelemise ja vajutab hingele sordiini. Lugeses Tagoret meelestub India usund, millega on tutvunud filosoofias. Eks ole see ehtindialik, kui Kamala'le ta mehe nimi on „palsamiks südamele, täidab ääreni ta hinge, muutudes nagu nägematuks aineks, mis immutab kogu olemuse“. See on otse usundlik mehekultus, kellele naine on ainult teenija, ori, ja kelle jalgu ta suudleb. Imeline ja arusaamatu tundub kõike elu täitev vaimsus meie meelelikkusega võrrelduna. Isegi hämarad mõisted, nagu 'otsatuse igavene rahu', 'maailma igavene võitlus' on Tagorel täidetud imelise seletamatu hingega ega tundu abstraktseina. Askeetlik joon läbib elu:

„Ilma kaotuseta ei saa olla mingit tõelist võitu. Mis saavutame ilma vaevata, pole õige võit; ainult see, mis saadakse ohvri kaudu, saab omaks kõige tõelisemas ja seesmisemas mõttes“ — „tõepoolest omandab inimese vaim just kaotuse läbi enesele võimu uuesti kasudega tagasi võita see, mis ta enne kaotas“ (315).

Nurinata kannatuse, eneseohverduse, passiivse alistumise oskus on neile loomuomane. Nad (ka kõige hari-

matumad) on, tegeldes alalõpmata hingega, meist nähtavasti palju erksamad tajuma ja intueerima hingeliigutusi teistes. Igatahes üllatab nende peenetundlikkus. Nende elumõistmine on palju psühholoogilisem; ustakse koguni hingede rändamist esivanemait lastele. Ent ühtlasi ustakse tugevasti saatust. Rääkimata usundlikest, perekondlikest ja muist kombeist, mis täidavad elu.

Tagore taotleb tegelaste hingede varjundlikku tõlgendust; ta raamatus ei ole siis mõtete liigliha. Tagore mõttelised tõed imanduvad loomulikult ja esitatakse lihtsalt, millega võrreldes tunduks Galsworthy mõttemõõku rapsiv seltskond ebapeen ja võlts.

Romaani peategelased on Ramesh ja Kamala. Sõlme köitmine antakse isemeelse saatuse hooleks, kelle kompetentsi autor kindlasti usub. Saatustki mõistetakse hingestalt. Tundub tuttavat muistendlikku loos, kuidas ühest pulmarongist hukkub peig ning teisest pruut ja kuidas ellujääjad abielupooled ühinevad. Rameshi traagiline kuju jääb teoses keskseks, saatuslik juhtumus rikub ta elu, passiivse inimesena ei toimi ta otsustavalt õigel ajal — keskmine eurooplane teeks kindlasti teisiti. Hiljemini, kus Rameshi süda on kaheks kistud, usume tõepoolest ta otsustamise raskust. Kas peitub Rameshi karmi saatuse võti järgmises tarkussõnas:

„Millalgi ei kaotata seda, mis oleme kord täiesti enesele võitnud, ning et ebatäielik võit on õieti kaotus“ (324)?

Teine lahutamatu kurva saatusega tegelane on Hemnalin. Veetleva Kamala ebameeldiv seiklustesari lõpeb aga õnnesadamas.

Teose ehitus on huvitav: selle hulk tegelasi on nagu niidid, mis raamatust läbi joostes liiguvad enamasti rööbiti; ainult kahes kohas ristlevad kõik üksteisega, moodustades kaks tugevat sõlme (alul intriigi sidudes ja lõpul seda lahendades); nagu kaks läätse, millest teine esimeses murtud ja edasisaadetud kiired uuesti koondab ja neile lõpliku suuna annab. Teose vaikselt voolavas jõevees on kaks suurt teineteisest kaugel seisvat karestikku.

„Laevahukk“ on rikas ja kõitev raamat. Ta tutvustab kaunil kujul India elutunnet ja hinge. Stiililt imeselge ja lihtis, kergestiloetav ja otse põnevalt huvitav. Loetavust tõstab veel D. Palgi mõnus tõlge. Tagore kesktasemel püsiv sõnavara ja selge rütmiline liigendus on hõlbustanud tõlkija vaeva.

Niipalju imetlust kui äratasidki eespoolded teosed, tõelise üllatuse pakkus ometi alles *André Maurois' Ariel ehk Shelley elulugu* (1928, 372 lk., 2 kr.). See on imeline raamat! Põnevaim romaan ja hoolikas elulugu ühtlasi. Romaan üle 100 aasta tagasi elanud inglise romantikust Percy Shelley'st — ta lapsepõlvest, noorusest, kooliskäimisest, elust; ta vahekorrast isaga, armumisest, sõpradest, mõlemast naisest, vahekorrast Byron'iga, surmast. Maurois kujutab Shelley'd kui inimest, ta meelte, tunnete, tungide ning ideede elu, ta hinge lainetusi. Ta ei räägi temast kui kunstnikust ega ta tõist, ei selgita ta asendit inglise ega maailmakirjanduses. Kuid on enesestmõistetav, et ta looming on võrsunud just sellelt pinnalt, mida Maurois siin nii meisterlikult esitab. Ei või olla suurepärasemat võtit Shelley loomingu mõistmiseks kui käesolev romaan. Autor ise kinnitab, et kõik, mis ta selles esitab, on tõi. Midagi pole ta eneselt lisanud. Ent millist võimsat valgust heidab see kirjaniku hinge sügavusisse. Säärase teose võib kirjutada ainult suur kunstnik. Teos eeldab suurt teaduslikku eruditsiooni, kuid määratust ainehulgast on osatud valida ainult kõige olulisem ning elulisem, mis on teinud raamatu imevärskeks. See on intuitsiooniga tabatud, romaanimeetodiga ja loova vaimuga kirjutatud; siin pole midagi nii vähe kui akadeemilist kuivust. See eeldab erakordset inimest, kuid ühtlasi head inimestetundjat, et üldse osata mõista selliseid äärmisi iseloomu kui Shelley ja Byron.

Võhikuna on raske arvustada teose teaduslikku pädevust, kuid romaanina on see kahtluseta väga hea. See on elav tervik, täis äärmist pinget nagu Shelley enese lühike elu. On loodud kustumatu kirjanduslik kujud. Romaanina on sel omasuguste seas iseäralik asend. Romaani ei usu meie (vähemalt arenenumad lugejad) harilikult mitte tõeks, nõuame ainult, et ta oleks tõenäoline. Siin aga on tore romaan, millest teame, et see pole mitte ainult tõenäoline, vaid on tõi, et autori intuitsiooni jõud ja uurimuste tõsiasjad vastutavad kujud tõetruuduse eest. See tõelise inimese teadmine ja tajumine tundub lisaväärtusena, tõstab teose psühholoogilist tõde. Idealisti meeletu kokkupõrge tõsielu karmusega.

Erilise võlu annab raamatule elegantne, surutud ja vaikusest sädelev sõnastus. Igas lauses on iseloomu ja tihendatud energiat, igal sammul värske üllatus, igast käänust hüppab vastu heatujuline ja ikka omapärane ning stiilne teravmeelsus. See on noore autori värskus, see võlgneb aga prantsuse pärimusrikkale stiilikoolile, millele lähedast pee-

nuses suudab meil pakkuda ainult Gustav Suits, kes ongi palju istunud prantsuse meistrite jalge juures, kel aga, võib-olla tõulisil põhjusil, puudub prantslaste nõtkust ja elegantset kergust. Prantslasest autori särav huumor, kerge elukogenud ironia ja tark tagasihoidlikkus teevad selle raamatu lugemise naudinguks. Ka Lydia Raudsepa tõlge kõneleb maitsest ja hoolikusest.

Meile seni väga vähe tõlgitud vene kirjandust esindab I. Turgenjev kauni romaani *Aadlipesa* (1927, 292 lk., 150 s.). Hästi keskendatud sündmustik, tihe ja loomulik ehitus on esimene meeldiv mulje sellest. Intriig sõlmitakse, arendatakse ning lahendatakse lese Marja Dmitrijevna Kalitini majas, kelle tütar Liisa on romaani nais-peaosaliseks. Lavretski ning Liisa vahekord ja saatatus on romaanis keskne ja see rullitakse lahti kui mitte just kaasakiskuva, siis ometi vaimuka ning osava sulega. Teemat veelgi puhtamalt abstraherides on see Lavretski suguvõsa ja isiku traagiline romaan. Meile esitatakse Lavretski suguvõsa neljandast põlvest alates, kujutatakse nende iseloomu, kasvatust ja tegusid, et viimase põlve esindaja man pikemalt peatudes jälgida aadlipesa viimse võsu ebaõnnestunud elu ja selle luhtamineku põhjusi. Ta pole mitte ainult ise õnnetu, ta kisub kannatuse varjudesse ka Liisa, tõsise, usulismüstiliste kalduvustega tütarlapse, kes ei leia enam hingerahu mujalt kui kloostrist. Nende mõlema, eriti aga Liisa elusaatus äratav kõrgemal määral inimlikku kaasatundmist. Mõlema osa on suur keeldumus. Hästipõhjendatud suhtlemises nendega kohtame veel hulga muid huvitavaid kujusid, olgu vana kurblooline muusik Lemm, olgu Lavretski õde — valitsemishimuline Glafira, olgu Lavretski naine — elunautiv Varvara, olgu idealist Mihhalevitš või mitmed muud. Ses elulises tüübistikus on teose püsiv väärtus.

Muidu on ajahammas selle romaani vormi kallal teinud juba tunduvalt lammutamistööd. Meid ei taha tegelaste iseloomustuses enam rahuldada otsekohene summaarne loendamine, vaid nõuame psühholoogilisemat meetodit. Teoses esineb liialt vanarealistlikku kribu-krabu, mil pole hingenähtuste tõlgendusväärtust. Kirjeldavad ja refereerivad osad on ebasuhteliselt pikad, mis pidurdab raamatu algosa hoogu. Oma ajale on iseloomulikud peategelaste pikad tagasihaaravad elulood, mis kiilutakse ekskursina otsustava sündmuse eelt algava ajalisel edasinihkuva sündmustiku vahele ja mis esinevad ilma mingi motiveeringuta lihtsalt autori enese heatahtliku vahelugemisenä. Näit. on Lavretski eellugusid ter-

velt 52 lk. Familiaarne ja viisakas autor lausub jutulõnga oma kätte võttes lihtsalt:

„Fedor Ivanõtš Lavretski — (peame paluma lugejalt luba tüki ajaks jutulõnga katkestada) põlvnes vanast aadlisugukonnast“ (43). . .

ja kui peategelase põlvnemine ja senine elukäik on jutustatud, lahkub autor näitelavalt järgmiste sõnadega:

„Peatumata Peterburis ega Moskvast ruttas ta kohe O-sse, kus meie talt lahusime ning kuhu palume nüüd heatahtlikku lugejat meiega koos tagasi pöörata“ (95).

Selliseid koduseid lisaseletusi annab autor veel mitmel puhul, näit.:

„Lugeja teab juba, kuidas kasvas ning arenes Lavretski; ütleme paar sõna ka Liisa kasvatuses“ (195), või „Oli möödunud kaheksa aastat. Taas tuli kevad. . . Kuid ütleme paar sõna Mihhalevitši, Panšini ja proua Lavretski saatusest ning jätame nad jumalaga“ (280).

Tänapäev tunduvad seesugused võtted pisut kentsakad, kuuluvad kirjandusliku välisvormi ajalikesse nähtusisse ja on sellistena kaduvad.

Äratab imestust, et Turgenev juba 1858 kirjutas päris laitmatut realistlikku stiili, mis pealegi on hoolikas ja täppis, teatades, et autoril on juba mahti olnud prantlasilt õppust võtta. Turgenev oli oma aja haritud eurooplane, vaatles kodumaa tüüpe välismaisis kogemusis teritunud kriitilise silmaga ja lõi teosed kirjandust vabalt ning avaralt mõistva kunstnikuna. *Aadlipesa* on kõigiti suure meistri kätetöö.

H. Visnapuu on tõlkijana samuti olnud meister. Ta tõlget lugeda on nauding. Imelikult segavalt mõjub ainult soome mõju Visnapuu sõnavaras: palama, ponnistama, aavistama, püsahtuma, ehutama, toivutama jm.

On jäänud vaadelda kaks läti teost: J. Rainis'e 5-vaatuslik tragöödia *Joosep ja tema vennad* (1928, 322 lk., 175 s.) ja Jaan Poruk'i jutustis *Pärilipüüdja* (1929, 207 lk., 150 s.).

Rainise teos osutub idee- ja tüübitragöödiaks. Vanatesamentlik Joosepi legend ei ärata niivõrt esteetilist kui moraalset huvi — seepärast on see leidnud menu ja tarvitamist pastorite kui ka kasvatajate suus. Ja sellega on ta tehtud esteetiliselt veelgi maotumaks, mis mõjub kaasa ka käesoleva lugemisel. Rainis on andnud ainele vägevad mõõdusuhted, kuulutades Joosepi suu läbi õiguse- ja inimsuseadet üle rahvuse ja isamaa. Ta on säilitanud piiblilegendi peapunktid, muutes ainult lõpu, ja on loonud paiguti ka lavaliselt mõjuva teose. Selle peategelane kasvab sisemiselt sümbolse suuruseni ja teoses on muidki ilmselt sümbolseid kujusid

(Tina). Tundub, et Joosepi kujusse on autor ideelise ühiskonnavõitlejana sisendanud enese sügavamaid veendumusi inimesühiskonna tuleviku kohta. Rainise loodud Joosepi kuju on inimlikult rikas ja mitmekülgne, ta on mingi eetilis-sotsiaalne üliinimene. Maailmaparandaja idealistina on ta üldinimlikkuseni küündiv tüüp.

Teose nõrkustena mainigem vähest tihedust, paigutist liigtargutamist ja lahjavõitu dialoogi, hingeelu pealiskaudsust ja kohatist hingeelulist ebausutavust ning ebaselget sümboolsuse taotlust. Pean tunnistama, et see tragöödia mind ainult vähestel kohtadel suutis soendada. Oleks oodanud uusi ideid kuulutavalt aateinimeselt vägevamat sisemist jõudu ja sütitavamad tuld. Selle tüübi nõrkus on vististi ta mitmekülguses. Nähtavasti peavad mõned seda teost hästi silmapaistvaks, kahjuks on mu vaim nõder seda uskuma. Kuid meie kehva draamakirjanduse tasemest näib ta ulatuvat üle. Lavalist menu võib sellele vaevalt ennustada. Juba venitavuse pärast mitte.

P o r u k'i pikem jutustis on romantiline isikukujutis tugeva autobiograafilise lõimega. Uneleja, platooniline armastaja, eluõrn Ants Vairog äratav kurbloolise uudistüübina huvi. Ometi jääb see inimesesüdamete pärle otsiv elu ööpoole kahvatu unenägija kirjandusliku kujuna ainult meeldivaks lubaduseks. Selle päris huvitavalt kavatsetud jutustise teostus on igas suhtes abitu. Olen üllatatud, kuid, kahju küll, mitte teose väärtustest. Lähem sõnavõtt tundub üleliigne. Kuid näen hindajaid, kes kõnelevad raamatust soojalt ja üleva tunnustusega: vaadatagu teose sissejuhatust ja „E. Kirjanduse“ eelmist numbrit. Korduv lugemine ei suutnud summutada esteetilise südametunnistuse pealekaebust. See raamat on ainus tõsine eksisamm käesolevas sarjas. Kuid olge lahked, lugege ise, võib-olla teile meeldib see väga.

Samasse kausta kuulub veel rida A. S a a l'i teoseid, aga et need on osad A. Saal'i *Valitud kirjatööde kogust*, mis veel pole jõudnud lõpule, jäägu nad siit välja.

Vaatlusele võetud teosed on 3 viimase aasta toodang. Nähtavasti jätkab E. Kirj. Selts samakaustalist odavat sarja ka edaspidi. Nagu nägime, on see peale väikese erandi tõega hästi valitud. Ja ka hind ei jäta soovida. Vaadeldud 13 teose 3300 lehekülge maksavad ainult 18—19 krooni, seltsi liikmeile veelgi mõni kroon vähem. Sellega suudab võistelda (vähemalt hinnalt) ainult „Looduse Kroonise Romaani“ perioodiline seeria. Paber pole küll just esimest sorti, ka kaanevälimus pole mõnikord mitte kõige maitsekam ja tõlgetes

leidub üht-teist laita, kuid needki pooled näitavad järjekindlat paranemist.

Mis puutub eriti tõlkimisse, siis on selle tasapind meil ikkagi alles kaunis keskpärane. Meie tõlkijate enamik on juhulised asja-armastajad, kes teevad tõlketööd korralikult tasutava kõrvalteenistusena, kel sageli on pealegi õige küsitavad stiilitaju, keeleoskus, vastutusetunne ning hool. Kui vähe on meil alles tõelist kunstiõhku hoovavaid, hingestatud tõlkeid. Meie tõlkehonorarid polegi nii madalad, et nende eest ei tasuks teha vähemalt hoolsamat tööd. Aga oleks juba aeg arendama hakata tõlkijate-stiilimeistrite tsunfti, et vähemalt tähtsamate ürituste puhul, näit. klassikute tõlkimisel, ära hoida asjaarmastajate käperdamist.

Kõnealuse sarja tõlkeist olen ainult kahte algupärandiga kõrvutanud. Kuid tõlkehinnangul polegi niivõrt otsustav filoloogiline võrdlus kui just vahenditu stiilimulje. Selle vahenditu mulje alusel reastaksin tõlkijad järgmiselt: H. Visnapuu, L. Raudsepp, D. Palgi, A. H. Tammsaare, A. Fiskar, M. Reiman, K. Aben, O. Truu, J. Schvalbe-Silvet, A. Kitzberg. Ei usu, et sellega palju märgist mööda oleks lastud.

August Palm.

Edgar A. Poe' „Kaaren“ kolmes eesti-keelses tõlkes.

Meie tõlkekirjandus on viimaseil aastail rikastunud eriti tõlgetega inglise keelest. Eeskätt on tõlgitud küll proosat, kuid rõõmusetaval viisil pole jäetud ka luulet hoopis unarusse. Selle eest võlg-neme tänu kõige pealt küll A. Oras'ele, kelle sulest on sagedasti ilm-nud tõlkeid inglise luulest „Loomingu“ veergudel ja ka mujal. Seal-juures on võrdlemisi palju tähelepanu pühendatud E. A. Poe'le, kelle proosat meile korduvalt on tõlkinud J. Aavik oma „Hirmu ja õuduse juttudes“.

Nagu oma juttudes on Poe peamiselt õuduse ning groteski meis-ter, nii on ta ka luules enamasti salapärane ja liigub meelsasti paina-jalikkude unelmate mail, seal, kus elutsevad tondid ja kummitavad kustumatud kurvad mälestused.

Poe iseloomustab end kuski tabavalt: „Usun, et Jumal on and-nud mulle geeniusesädeme, aga ta on summutanud selle viletsusse.“ Kirjaniku meeleehtlik olukord oli seda kurvem, et ta viletsuse alli-kaks ei olnud mitte ainult välised olud, vaid peamiselt ta enese saas-tuslik joomakirg, mis viis ta enneaegsele lõpule. Ent ka väliselt oli ta saatus õige tujukas. Millise irooniaga lugesime umbes aasta ta-gasi, et olevat makstud tervelt 20 tuhat inglise naela käsikirja eest, millest Poe ise sai aastal 1845 ainult 10 dollarit! See oli ta kuulus „Kaaren“, kelle must vari olevat tonditanud luuletajat kümmekond aastat.

See on kuulsamaid üksikluuletisi kogu maailmakirjanduses, ja on raske ülesanne seda väärilisel tõlkida. Originaalne värsiehitus, raskekärgeline riimi- ning alliteratsiooniefektid ei ole kerged edasi anda, seda enam, et poem on haruldaselt pikk — üle saja rea.

Minu teades ilmus esimene eestikeelne tõlge a. 1915 „Perekonnalehes“. Tõlkijaks on G. E. Luiga.

A. Oras'e tõlge, mis ilmus mineva-aastase „Loomingu“ detsembrikuu-numbris, osutub kolmandaks tõlkeks, kuna sama (1929.) aasta veebruaris ilmus J. Aavikult selle poemi tõlge Tartu Tütarlastegümnaasiumi ajakirjas. J. Aaviku tõlge on nüüd tehtud kättesaadavaks laiemale lugejaskonnale seega, et ta uuesti avaldati käesoleval aastal „Olioni“ 3. numbris, ühes artikliga luuletise tekkimise üle. Et selles artiklis on antud kokkuvõtte Poe enese mõtteavaldistest kõne all oleva luuletise tekkimisloo üle, siis on ta kaaluva tähtsusega. Võib ainult kahelda, nagu seda on tehtudki, kas luuletis võis tõeliselt tekkida säärase külmade kaalutluste ning kalkulatsoonide tulemusena. Ometi ei või salata, et Poe mõistus oli imestamisväärselt teravalt analüütiline, otse matemaatilise täpsusega töötav (vrd. tema uuringuid salakirja üle või ta teravmeelseid detektiivlugusid). Huvitava võrdluseks võiks nimetada, et kuulsaima inglise lastejutu „Alice in Wonderland“ autoriks ei ole keegi muu kui matemaatik Lewis Carroll. (Olgu kurioosumina mainitud, et ka tolle ilmakeelse unelma-jutu käsikirja eest maksti paar aastat tagasi hiiglasumma — üle 15 tuhande inglise naela.)

Mis puutub Poe kuulsasse refrääni „Nevermore“, siis on väidetud, et luuletaja olevat selle plagieerinud Shelley'lt. Tõsi küll, Shelley kahestroofilise luuletise „Lament“ mõlemad salmid lõpevad kaebusega „No more — Oh, never more!“

Säärane süüdistus (teadlikus või ebateadlikus) plagiaadis ei vähenda iseenesest kuigi palju Poe luuletise väärtust, nagu ei lisanda ta hindamisele midagi olulist seletused sellest, kuidas üks või teine fraas luuletises olevat Poe'le sisendatud mingist juhtumisi kuulduf kõlavast lausest.

Kõige olulisem moment on, et Poe tahab anda kõige pealt sõnamuusikat. On ju luuletajale „vaikuse needus“ koledaim kõigist needustest („Silence“), ja luuletajal on võim esile lausuda uusi maailmu oma nõiasõnade väel („The Power of Words“). Muusikaline element luules (mitmesugune värsimõõt, rütm ja riim) on niivõrt suure tähtsusega, et ta ei ole mitte ainult luule tähtis atribuut, vaid otse oluline, ilmtingimatu nõue. Luule on ilu loomine rütmilises sõnastuses. Ta ainsaks mõõdupuuks on maitse. Mõistusega või kohusetundega võib tal olla ainult kaudseid kokkupuuteid. Välja arvatud erandid, ei ole Luulel vähimatki tegemist Tõe ega Kohustusega („The Poetic Principle“).

Need mõtteavaldused on mõõduandva tähtsusega Poe luule hindamiseks. Siin on ju kategoorilisel kujul antud pärastise puhta esteetismi põhimõtted. Pole mitte juhuline, et Baudelaire oli vaimustuses Poe'st. Ja vist ei ole ka Poe enese kohta päris ülekohtune öelda, nagu hiljemini teravmeelselt lausuti kogu inglise esteetide kohta: „Neil ei ole midagi öelda, aga nad oskavad seda öelda nii kaunisti.“

Igatahes on Poe „Kaaren“ kõige pealt huvitavaks eksperimendiks, kududa keerulist kangast õudsetest kujutlustest ja kõlavatest sõnadest. Siin on just „kude“, just tehniline külg kõige olulisema tähtsusega. Sellest vaatevinklist vaadelduna tuleb muidugi hinnata ka meil olemasolevat kolme tõlget.

Et luuletis ise omab silmapaistvat kohta maailma-kirjanduses, siis oleks ehk põhjust veidi peatuda neil raskustel, mis võisid tekkida ta tõlkimisel, ja võrrelda meie kolme tõlkija tulemusi.

Kõige vanem neist, G. E. Luiga oma, on tehtud ilmsesti abiks tarvitades tuntud saksakeelset A. Strodtmann'i tõlget. Et see saksakeelne tõlge on kaunis truu originaalile, siis ei ole sellega algupärandi üldisest mõttest oluliselt kõrvale kaldunud, kuigi paljud kujutlused ning sõnadki G. E. Luiga tõlkes on suggereeritud mitte otse Poe, vaid Strodtmanni sõnastusest. Näiteid leidub pea igas salmis, ja viiks pikale neid täielikult loendada. Olgu siin vaid mõned:

Ein Verirrter — eksija; stürmisch aufgereggt — raskest' äritatud; sein Gefieder regenschwer — vihmast tilk'vaid tiibu; so klug gesprochen — nii targasti see kajas; in das nächt'ge Schattenmeer — varjumerde tagasi; mit krächzendem Gemunkel — sala-hääli korisedes j. t.

Et see ei ole juhuline ühtesattumus, on selge igäihele, kes loeb kõrvuti Poe originaali ja Strodtmanni ning Luiga tõlkeid. Üldiselt annab Luiga tõlge päris selgesti ning ladusasti edasi Poe luuletise mõttekäigu. Et tõlkes on tarvitatud ainult üldtuntud sõnu, siis on see tavalise lugeja vaatekohast kõige kergemini mõistetav. Vahel on küll patustatud õigekeelsuse vastu, otsides riimsõnu („unenäguši“ pro „sid; „kas ei ole minu jaoks palsami“ pro „palsamit“), kuid üldiselt on keel sundimatu ning lause voolav. Tõlge on kiiduväärt saavutiseks mitte üksi arvestades aega, millal ta ilmus, vaid praeguigi veel tarvitamiseks kõlvuline. Tõlkija on aga tublisti lihtsustanud oma ülesannet, jättes välja ühe siseriimi (4. rea keskel), samuti peaaegu täiesti unustades alliteratsiooni. Ka ei ole 4. ning 5. rea lõppsõnad pea kunagi identsed, nagu seda leiame Poe originaalist, kus kordub enamasti terve fraas võimalikult sõnasõnalt, sellega andes välise monotoonsuse efekti, mis on tarvilik enne refrääni. (Võrdluseks võiks tähendada, et viimast nõuet ei ole alati täitnud ka Strodtmann, samuti pea sugugi ka tuntud venekeelne Balmont'i tõlge. Lisa-siseriim 4. reas puudub ka Balmontil mõnes üksikus salmis, Strodtmannil aga ei iialgi.)

Ka on Luiga tõlkes loobutud mõnikord (salmid VII, XII, XIII) nõudest, et oleksid valjult riiitud read 2—4—5—6, — nõue, mis õieti tähendab (kuna 6. rida on ju refrään) täpsalt samavokaalilise lõppriimi säilitamist läbi kogu luuletise.

Joh. Aaviku tõlge on olemas õieti kahes versioonis, sest „Olionis“ antud tõlge ei kattu täiesti aasta varemini ilmunud tekstiga, isegi kui teha varemaks tekstis mõned ilmsed trükivea-parandused (väiksus — väisur j. t.). Muu seas on väga riskantne hakata parandama Aaviku teksti, sest tihti ei või võõras ju teadagi, kas tal on tegemist lihtsa keeleveaga või on tarvitatud mõnd uut keelendit. Nii seisab näit. Aaviku esimeses tekstis (IV salm) „une rammetuses“, teises aga „une rammestuses“; esimeses (V s.) „unistades sel-last“ — „Olion“: „unistades sellist“; varemalt „nägematust asjast“ — „Olion“: „nägematust astjast“; varemalt „rõhub raskena“ — „Olion“: „rõhub raskesti“ j. t.

Tartu Tütarlastegümnaasiumi ajakirja tekstis on üldse palju eksitavaid kirjavigu ja XVII salmis on vahele jäetud terve 5. rida. Aga ka „Olionis“ antud parandatud tekst ei näi olevat päris laitmatu. VIII salmis ei anna mõtet, kui lugeda: „ehk üha pea sa lendma“. Tuleks lugeda kas „ehk üha pead sa lendma“ või „e k s

üha pea sa lendma“? Ja üks ole ebajärjekindel, kui Aavik tarvitab VI salmis „koputust ma kuulin“, IX salmis aga „imestades kyulsin teda“ jne? (mõlemas versioonis).

Nagu J. Aavik ise tähendab, tugineb tema tõlge G. E. Luiga tõlkele, välja arvatud kaks esimest salmi. Mõned ettevõetud muudatused on tingitud soovist, täpsamalt edasi anda Poe originaali mõtet kui ka vormi. Nii on Aavikul valjult läbi viidud siseriim 3.—4. reas; ka on huvitav märkida (kas teadlik või juhuslik?) „uusriim“ r a n g e s t — k a n g e s t — l a n g e s XI salmis, ainsas salmis, mille refrään on originaalis ootamatult ebakorrapärase rütmiga: üks silp lühem kui teistes salmides. Mõni riim on Aaviku tõlkes küll veidi kahtlase kõlaga, nagu (XVIII) k u u l u t a v a d — t a b a t, kuid puuduvad säärased abitud riimid, nagu leiame kohati Luigal: h ü ü t a k s e — p o l e g i; l o o t u s e — a l a t i; h i l j u k e s i — v i i m a t i j. t. Tõsi küll, Orase riimide kõrval tunduvad Aaviku omad kohati liiga tavalistena ning vähem leidlikkudena.

Tähtsa muudatusena, võrreldes Luiga tõlkega, on hulga uusõnade tarvitamine Aaviku tõlkes (väisur, range, ahistama, taatsi, mornitsema jne.), samuti mitmeid keelevormilisi parandusi. Mõnel puhul on lause süntaktiline ehitus või mõte erinev tavalisest keeletarvitusest. Vrd. näit. XV s.: „Prohvet!“ ütlin, — „seks sind vaatan, — prohvet, kuigi lind või saatan“, jne. (vaatan = pean). Kõik see teeb luuletise, võrreldes Luiga tõlkega, keskmisele lugejale raskemini arusaadavaks, kuigi tõlge on originaaliga võrreldes täpsam. Rõõmustavaks enesekorrekatuuriks tuleb kindlasti pidada, kui Aavik teises („Olioni“) versioonis asendab oma varem „leba“ lihtsama ning kaunima sõnaga „puhka“ (mis leidub juba Luiga tõlkes ja on kahtlemata sündsam antud kontekstis). Viiks pikale hakata üksikasjalisemalt vaatlema erinevusi Luiga ja Aaviku tõlke vahel. Üldiselt võttes tundub Aaviku tõlge kohati intellektuaalselt-kuivana, külmana, ja kui teda deklameerida, siis nagu tuimakõlalisenä, hoolimata sellest, et Aavikul on korrekstemad riimid kui Luigal.

Ses suhtes on Aaviku tõlkele otse vastandiks kolmas, A. Orase tõlge. See on enne kõike tundeküllastatud sõnamuusika. See ei ole ülistavaks kiituseks, vaid osalt ka etteheitiks tõlkele, mille intellektuaalne külg kipub jääma pisut tumedaks, nagu Orase tõlgetes üldse. J. Aavik on juba varemalt Orase tõlkemaneeri alla kriipsutanud lihtsalt sellega, et trükkis kõrvuti enese ja A. Orase tõlgitud E. A. Poe luuletise „Linn meres“ ühes algupärandiga („Hirmu ja õuduse jutud nr. 18, a. 1926). Sealt võib selgesti näha, kui vähe on jäänud Poe toonist Orase tõlkes, kuigi Orase tõlge on õnnestunud luuletis iseene eette. Tähendatud intellektuaalse läbipaistvuse puudus A. Orase tõlgetes teeb võimalikuks, et lugedes luuletist vaevalt keegi (vist isegi tõlkija kaasa arvatud) suudab märgata säärast ebasobivust (trükkiviga või midagi muud?), nagu leiame näit. luuletises „Helenile“ („Looming“, jaan. 1928), kus „tuul“ asemel peab seisma vist „kuu“ („... kuna t u u l säratas tõstund palged roosidel“).

„Kaaren“ A. Orase tõlkes on hoopis vabam, iseseisvam luuletis kui teised kõnealused tõlked. Puuduvad mõningad olulised Poe mõttestiku elemendid (näit. tukkumine muistset tarkusteost lugedes j. t.), mille asemel on antud uut sisu, mis puudub originaalis (mees oletab koputuses otsekohe „saatanalõkse“, ukse riiv on liiga raskelt kinni, millest siis viivitus avamisel, ukself tullakse tagasi „lennuajalu“, ronk võib olla „taevast maabunud“, või kuratlikku lindu kõnetellakse „taevas siiski läkiti abiks su“, jne.).

Kõik see ei oleks veel suureks puuduseks säärase luuletise tõlkes, aga tihti on sellele lisaks lause mõtet üldse raske tabada, eriti kui luuletist kuulata deklameerituna, mitte ridu paberil nähes. Nii jääb kindlasti mõistatuseks „...ja all paatund koore tuikas vaev mul imme noore, || neitsi pärast, kel Lenoore nimeks nüüd ja alati“ (II salm). Samuti (XI s.): „See ainus lugu tal — ta laulab nii,“ || ütlin, „ütlust peremehe endise, kel töö ja tehe || hävitet, kel nagu lehe võbin, lendva areldi || tuules, surma kaldus elu, kuuldes koidust õhtuni || saatushäält: „Ei iialgi!“

Või XV salmi algus:

„Prohvet,“ ütlin, „prohvet siiski, lind või saatan! Kuhu viiski || turm mu lunastuse? Lausu, taevas siiski läkiti || abiks sul!“ jne.

Üldse tundub Poe originaal enamasti hoopis „proosalikumalt“ selgemana kui Orase tõlge. Ka on Orase luuletise toon tihti üleskrivitum, pateetilisem. Muu seas pole tähtsuseta juba see asjaolu, et Orase tõlkes on tarvitatud neli korda hüüdsõna „oo“ ja kaks korda „ah“, kuna originaalis ollakse tublisti tagasihoidlikum säärase primitiivsete tundeavaldistega, ja ainult II salm algab: „Ah, distinctly I remember“, jne.

Emotsionaalset elementi suurendab Orase tõlkes ka liiga sage sõnakordumise tarvitamine (ei, ei lõkse saatan || karta miks, ning mida, mida? || oo, see lukk, nii raskelt lukk see kinni || ei, ei pruugi karta || siis, oo lind... siis, oo siis tee lõpp! — siis haihtu... ||

Muidugi, ka Poe'l on kordumisi ja loomulikult seal, kus see seesmiselt tingitud (tell me, tell me, I implore || is there, is there balm in Gilead? || still is sitting, still is sitting jne.).

Rohke alliteratsioon on Orase tõlke tugevamaks kõlaliseks küljeks, ja siin ei jää tõlge originaalist sugugi maha. Riimid on leidlikumad ning värskemad kui Luiga või Aaviku tõlkes, ja on vaevalt märgatav, et kahes salmis (VI ja IX) puudub 3—4 reas siseriim (pruugi — luugi — ilmseks; oleks — poleks — lindu). Leidub hästiõnnestunud kohti, mis lugemisel sööbivad mällu: „hinges lõõskav tulipalu“ (VI); „muud || ei kõbinat ei kõppu — tiib ei liikund, vajund rippu —“ (X); „süvenin ta patje siidi, heietades mõtteniidi järel niiti“ (XII); „nägemusi mööda veeris — vaimuvarje kooljaleeris! Mängles tule lõklev keeris — heites kuma seinteni“ (XIII) j. t.

Kahjuks ei ole leitud küllalt õnnelikku vastet XIV salmi pateetiliselle lõpposale. Luiga-Aaviku liiga proosalik tõlge rahuldab meid vähe, aga ka Orasel ei ole see koht hästi õnnestunud:

„Taevased, kes rõõmsaks teete — elu pettuse ja reete || eest (nii hüüdsin) toote Leete vett kord hingel' ometi! || Joobu, unusta Lenoore, joobu veest, hing, ometi!“

Oluliseks Orase, muidu nii tähelepanuväärse tõlke puuduseks näib mulle olevat selle emotsionaalne ühetoonilisus. Ei tundu pea mingit meeolelu gradatsioonit, mida nii toonitab Poe ise oma seletusartiklis. Ja Poe on (meelega või kogemata?) kohati laskunud otse „asjaliku proosani“, hoolimata keerukast värsivormist ning riimide kõlavusest. Nii on talle heidetud ette „maotut proosat“ IV salmis: „Sir“, said I, „or Madam, truly your forgiveness I implore“. Tõesti, see tundub, nagu kirjutaks keegi armastuselaulus äkki „Armuline preili, mul on au paluda Teie kätt“ — millest proosalikumalt proosat vaevalt suudaks enesele ette kujutada. Ja ma ei suuda vabaneda muljest, et suur osa Poe „Ronka“ (originaalis, mitte mõnes tõlkes mõeldud) on säärane „proosa“, ainult imeosavasti maskeeritud sõnamuusikaga. Luuletis on peamiselt huvitav ning hiilgavalt õnnestunud

eksperiment luuletehnikas, ja ka tõlkijaid veetleb vist peamiselt selle luuletise tehniliste raskuste võitmine, nagu võib valmistada lõbu raske ristsõnade-mõistatuse lahendamise.

Ülalvaadeldud kolmest eestikeelsest tõlkest on luuletehniliselt kõige õnnestunud kindlasti A. Orase oma, kuigi ta jääb maha täpsuse poolest J. Aaviku ja lihtsa arusaadavuse poolest G. E. Luiga tõlkest.

J. Silvet.

J. W. Jannsen'i n. n. müüdavus.

Käesoleva aasta „Eesti Kirjanduses“ nr. 1—3 on nüüd jälle hr. Palm küsimust uurima hakanud, kas isa Jannsen sai 60 aasta eest tõepoolest oma rahva äraandjaks saksa seltskonna esindajale praost Willigerode'le. Mainitud uurijat 60 aasta eest maailmas veel ei olnud ja selle tõttu ei näinud ta ka, kuidas see „küsimus“ armsale „maarahvale“ katsuti külge pookida. Oma tööle katsub hr. A. Palm teaduslikku ilmet anda, varustades oma seletusi suure arvu numbritega ja tsiteerimistega kirjandusest. Mööduvad jälle 60 aastat, tuleb ehk mõni teine uurija ja hakkab sedasama panna uuesti sorima, siis läheb see töö muidugi tänu Palmi praegusele laialdasele uurimisele veel vaevarikkamaks.

Dokument aga, mis J. W. Jannsen'i „müüdavust“ võiks kinnitada, olla leida hr. Palmi oletusel teiste Jannsen'i kohta käivate kirjade seas, mis kadunud prof. E. Rosenthal ja selle vend Walter Rosenthal kui kaasomanik ühiselt E. R. Muuseumile hoiule andnud pitseeritud pakkides, mis varustatud märkusega, et neid tohib avada alles 1945. a. Et mainitud dokumenti, kui seesugune peaks olema, juba nüüd näha saada, otsustasid prof. E. Rosenthal'i kõige ligemad sugulased, nimelt: 1) mina, oma õepoja prof. Rosenthal'i onu, 2) tema isa õde M. Rosenthal kui tädi, 3) prof. Rosenthal'i lesk Edith Rosenthal ja 4) tema vend, pitseeritud kirjade kaasüleandja Walter Rosenthal, need kirjakogud juba nüüd avada lasta, millega E. R. Muuseumi raamatukogu juhataja hr. R. Antik ja mõned teised muuseumi valituse liikmed nõus olid. Muuseumi juhatus (selleaegne esimees prorektor prof. Koppel) oli küsimuse aga edasi lükanud, sest taheti Tallinna muuseumist järele pärida, kas ei ole prof. Rosenthal ja W. Rosenthal esitanud materjalide andmisel nende kohta vahest mingisuguseid erilisi tingimisi. See vastus, samuti ka vastus meie nõudmise peale on senini saamata ja selle tõttu viibis minu käesoleva kirjutise avaldamine.

Ma ei soovi hr. Palm'i tööga pikemalt tegemist teha ega aega raisata, tahaksin aga veel enne, kui vikatimees mind koristama tuleb, oma 60 aastat tagasi ulatuvatest mälestustest mõne sõna selgituseks ütelda.

Minu isa vahekord C. R. Jakobson'iga oli esiotsa päris hea ja rahuline; kui aga Jakobson ikka riiakamaks läks ja toore ülesastumisega isa Jannseni kui leheomaniku ning redaktori isiku vastu oma nõudmisi püüdis läbi viia, siis muidugi läks vahekord halvaks ja selle tõttu lõpetas isa Jannsen C. R. Jakobsoniga viimaks igasuguse kirjaliku ja isikliku läbikäimise. Jakobson reageeris sellele oma tuntud pamfleediga, mille koopiate valmistamise ja rahva sekka laiali-laotamisega Jakobsoni vaimukaaslased oma meistritele abiks olid.

Nende autoriteks on enamasti toleaeagsed viletsa kirjaoskusega joodikud, kes kõrtsides oma joogisõprade ees nende pamfletidega kui oma tehtud teostega uhkustasid. C. R. Jakobson ja tema eeskujul ka hr. Palm on selle pamfleedi „politiliseks satiirik“ ristunud. Sel teosel ei ole politikaga mitte midagi ühist, niisama vähe on ta mingi satiir, vaid ta on C. R. Jakobson'i materiaalse konkurendi J. W. Jannseni vastu sihitud pamflet ehk paskvill; see oli juba 60 aasta eest üldiselt teada. Säherdusel teosel ei ole kirjanduslikku ega ajaloolist väärtust ega võeta teda kuskil haritud ilmas kirjandusse.

Ka Jakobsoni seisukoht vene mõju ja usu eesti rahva sekka tunnimise suhtes oli põhjuseks, mispärast minu isa Jakobsonile selja pööras. Jakobsoni sõpradest oli keegi Tamman rikkaks meheks tõusnud seeläbi, et ta mööda Eestimaad vene kirikuid ehitas. „Vene usku“ minemine oli tol ajal kõvasti käimas pappide „hingemaa“ lubamise tõttu. Seesuguste nähtuste ja liikumiste vastu rahva seas C. R. Jakobson sõnu ei leidnud. Ometigi on nüüdsel ajajärgul küllaldaselt selgunud, et needsamad mehed, kes tol ajal ja ka pärast J. W. Jannseni vastu kirjutasid, kihutustööd tegid ja teda kahtlustasid, olidki ise need rahva äraandjad ning müüjad vene mõju ja ümberrahvustuse kätte, püüdes sel teel rikkaks saada, nii kui Grenzstein, Körv jt. rikkaks saidki.

Minu, J. W. Jannseni veel elus olev poeg, kes ma oma isa ausa rahvatöö peale uhke olen, avaldan siin kõigile seesuguse pahna kirjutajatele oma kõige sügavamat põlgust. Minu kõrge vanadus ja haigus ei luba mul enam säärase meeste või naiste vastu oma perekonna au ja nime kaitseks sulge pihku võtta. Mis puutub aga C. R. Jakobsoni töösse, siis on üks tema oma-aegseid suuremaid austajaid, August Kitzberg, oma „Tuuletallaja“ I. jaos (lk. 148—149) Jakobsoni kohta järgmised laused kirjutanud: „Jakobson suri oma au ja hiilguse suhtes õigel ajal; kui ta kauemini oleks elanud, tema päike oleks tuhmunud. Nõnda on kõikide meie juhtivate vaimudega olnud ja saab veeledaspidi olema; meis kõikides on veel liialt palju orja verd ja kadedust üksteise vastu, meie ei oska ühel meelel olla ja üksteise halba üles kaaluda hääga, upume ära arvustusse ja mahakiskumisse.“

Eksiv on seegi Palmi oletus, nagu oleks isa Jannsen Jakobson'i kirjadele sulgenud „Eesti Postimehe“ 1871. a. peale „sakslaste surve“, saades kompensatsioonina 2000 kindlustatud lugejat, kohustusi lehe sisu ja vaimu kohta, võib-olla isegi kontrolli-õigust lubades. Esimese kahtlustuse, 2000 rubla saamise kohta, ütleb A. Palm, ei leidu andmeid. Kas ei oleks tõenäolisem oletada, et need 2000 lugejat olid isa Jannseni toimetusetöö vili, pappide propagandast hoolimata. A. Palm tsiteerib oma oletuste kasuks ühe lause „Koidula kirjadest omakseile“. Selle seletus on õige lihtne, ja nimelt järgmine: Minu isa poliitiliste vastaste kaudu olid jutud „müüdavuse“ kohta ka Soome ulatunud, ja selle kohta küsis siis prof. J. R. Aspelin Koidulalt seletust. Aspelini ja teiste soomlaste rahustamiseks vastab Koidula, et juba perekonnas endas tehakse kõik selleks, et asjasse tõde ning selgust tuua. Ei olnud ju võimalik sel kombel tekitatud eelarvamust sedamaid, ühe hoobiga lämmatada. Koidula kirjutab õele (vt. „Koid. kirj. om.“ lk. 357): „Ma vastasin (Aspelin'ile), et Harry (Jannsen) kindlasti on nõuks võtnud aktiga tut-

vuda." Siin on mõeldud muidugi tutvuda sel olukorral, kui tähendatud akt on üldse olemas. Aga niisugust dokumenti, mis oleks võinud seda rasket süüdistust tõestada, ei olnud kuskil. Ja et isa Jannsen 10 aastat sellest inetust süüdistusest ei rääkinud, oli enam kui loomulik: ta vaatas põlastusega selle rumala, tema au määriava pamfleedi peale ja ei raisanud selle kohta oma sõnu. Hr. Palmil ei ole mingit õigust oletada, J. W. Jannsen'i lapsed olnud veendunud seesuguse dokumendi olemasolemisest. Tõenduseks olgu siin tsiteeritud mõned kohad „Koidula kirjadest omakseile“ (lk. 287): „Jakobsoni hässitused lähevad, nagu te ju teate, oma soodu edasi; ometi ei usu ma, et Heinrichi nõu mõjuv võiks olla selle tigea ja igatahes kavakindla sõjakäigu vastu. Igatahes on ta leesmärgiks võimalikult häbematu ja torkavat poleemikat esile kutsuda, et tähelepanu oma peale tõmmata ja lugejaid korjata — lõbu, mida „Postimees“ temale ega ta radikaalsetele parteiseltsilistele ometi mingil tingimusel ei tohiks lubada! Las ta ometi haugub! Kui kindel tema toimetuse kõlbline alus on, sellest saab kõige rumalamgi aru, isegi see, kes ei tahaks arvestada äkilist pööret nihilismist ristiusu poole, — viimaste kogemuste vilja. Kellelegi K-d'ile võib veel vastata, J-le vastata tähendaks sotsialistidele ja nende juhile irvituseks ennast muda sisse vedada lasta. Mängigu ta oma tuulelipu osa, see on tema *bon plaisir*.“ (Vrd. M. Martna: „C. R. Jakobson“, lisa: C. R. Jakobson'i kiri ametivendadele.). Edasi kirjutab Koidula (seals. lk. 405): „Et Jakobson'i poolt muutust tuleks, seda ma, vabanda, esiotsa veel ei usu! Lõhkumise juhtsihid on temale eluhapnikuks. Ilma nendeta ei saa ta elada, ta lämbub ilma nendeta kui kala veeta. Et need sihid rahvale kahju toovad, seda tunnistas ta vahest surmahirmus, kui ta selle järeleandmisega saaks enesele lahti jätta mõne mittemärgatava tagavärava võimalikkuse edaspidiste tõlgenduste jaoks; aga enne surma ta kihutustööd ei jätta. Niikaua kui ta elab, on tema käsi igäühe vastu, sest see „rahva õnnetooja“ on kõige äärmisem ning kõrgim despoot, iseloomult ja hingelaadi ustavuselt. Teda võib üsna hästi aga ka tuulelipuks tarvitada — *voilà l'affaire!* Võtku teda see või teine ja tema viimase kaotuse eest *Te Deum laudamus!* Võis küll meeltülendav olla, Teie õnnelikud!“

Säherdusesse uuemal ajal ilma mingi põhjuseta J. W. Jannseni kohta käima pandud propagandasse kuulub ka A. Jürgenstein'i kirjutatud artikkel saksakeelses žurnalis „*Völker magazine*“, milles Jürgenstein J. W. Jannsenit võõra rahva ees nimetab lühinägelikuks avalikuks tegelaseks. Peaks ometi igäühele erapooletult mõtlejale selge olema, kes need lühikese nägemisega politikategelased olid. Kas need, kes meie rahvuslikule liikumisele abi ning toetust ootasid venelastelt venestamise ja usuvahetuse kaudu, või need, kes püüdsid eesti rahvuslikku politikat ajada.

Päris imekspandava, ühtlasi aga ka halenaljaka visadusega higitseb hr. Palm räpaste rasvapekkidega kaetud pamfleedi koopiate kallal, sõda pidades komadega, punktidega ja kõiksuguste jutumärkide, sõnade ja lausetega. Neid koopiaid on ta leidnud 8. Nüüd siis on tema oma, mis valmistatud C. R. Jakobsoni originaalpamfleedi järele, kuukirjas „Eesti Kirjanduses“ puhtal, ilusal paberil ära trükitud. Nende autorite reastikus on tema siis nr. 9. Soovime talle õne!

Dr. med. E. Jannsen.

Kirjanduslik ülevaade.

Gottfried Keller: Püha neitsi ja kurat. Kolm legendi. Tõlkinud saksa keelest A. Fiskar. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1929. 74 lk. Hind 40 senti.

Suur jutustusemeister helveetslane Gottfried Keller (elas 1819—1890) on oma õpetlikkude legendidega külastanud nüüd meidki. G. Kelleri huumor, eluline optimism ja sisemine sädelus on voorused, mille kandel võivad tema tööd olla ilmlikuks evangeeliumiks kirjandusesõpradele. Kelleri elutöö pikas reas on ka ta „Seitse legendi“ (Die sieben Legenden), missugustest on valitud eesti tõlkes kolm: Püha neitsi ja kurat, Püha neitsi rüütlina ja Paha-püha Vitalis.

Kaks esimest legendi kuuluvad faabulalt ühte. Ühendavaiks tege- lasiks on peategelane, ilus krahviproua Bertrade ja tema parim abi- line, püha neitsi Maria.

Esimeses legendis võtab Jumalaema kehastis — altarikuju krah- viproua kuju ja võitleb kurjaga proua pärast, sest oma rikkuse vaestele, haigeile ja usule kulutanud krahv Gebizo lubab oma ilusa abikaasa kurjale rikkuse vastu. Usklik Bertrade aga pääseb Jumala- ema abiga. Krahv Gebizo hukub.

Teises legendis — Püha neitsi rüütlina — varub taevane kaitsja noore krahvilese jaoks teise mehe, noore rüütli Zendelwaldi, „kes oleks sellele kaunile armastusele väärilisem kui kadunud Gebizo“. Rüütel Zendelwald oli unistav loimard, aga armastus ja õiglus and- sid talle uut elujõudu. Loidus, unistuslik kahtlus kadus, rüütlist sai tubli mees riigis.

Kolmas legend — Paha-püha Vitalis — on tüüpilisemaid Kelleri legende. Siin on juba õpetlikku huumorit, peiarlikku naeru, põnevaid haritippe jne. See on vana vagajutu faabula pahapühast mungast, kes kunagi elanud Aleksandrias ja „võtnud omale eriliseks ülesan- deks langenud naiste hingi paturadadelt voorusele tagasi võita“. See omapärane missioon omas veel erilist veetlevust, sest ta kohustas munka maailma silmis seisma kõlvatuna ja roojasena, „kuna kõige puhtam neitsi taevas küll teadvat, et ta veel iialgi ühessegi naisesse pole puutunud ja ta paljulaimatud pead ehib valgete rooside näge- matu pärg“ (lk. 42). Sama ülesande kõrges teenistuses oli mungal ka Aleksandria lõbuneiuude täppis nimestik pärgamendiribakesel, „nii et Aleksandria kodanikkude hukkaläinud pojad omale ühtegi pare- mat teejuhti poleks võinud leida, kui seda oli usin Vitalis, kui ta oleks tahtnud taotella üht vähem püha eesmärki“. Ent Vitalise eesmärk oli püha, nii püha, et patuste naiste majja kanti kiriklikke armu- andegi.

Agaga kreeka rikka kaupmehe tütrele Jolel oli oma ülesanne — „vaprast usukannatajast teha veel parem abielumees“. Ning naine võitis seekord. Süütu naise naeratus, mis oli nii erinev libutsejate naerust, nii jõuline puhtusega, võlus vaimuliku südame. Mungast saigi „sama tubli ja täieline elumees ning abikaasa, kui ta enne seda oli olnud usukannatajana“.

See huvitav vaimuliku võitlus raske patutööga, patustajate kut- sumine kloostrisse ja ü h e võit, kes ei tundnud veel „seda pattu“, kut- suvad veel tänapäevalgi lugema legende. Ning G. Keller'i elujõuline huumor on hästi sõnastatud ka A. Fiskar'i eesti tõlkes.

A. Vaigla.

K. A. Hindrey: *Murrang*. Noor-Eesti Kirjastus Tartus, 1930. 202 lk. Hind 4 kr.

„Minu elukroonika“ kolme raamatu jätku moodustades on selgegi teosel kõik need iseloomulised jooned, mida tunneme juba eelkäijalt.

Imestust äratab juba asjaolu, et autor on ristunud oma teose nimega, millega on seotud meie kirjanduses varemalt üks ajakiri ja Albert Kivika romaani teine trükk. Kirjanduses püütakse pealkirjade ühtesattumisest võimalikult hoiduda, kui on teada nimede varasem tarvitamine, mida käesoleval juhul kindlasti tohiks oletada. Selliseid nimede kokkulangemisi on seni meie kirjanduse ligemas minevikus olnud vaid üks kord: Eduard Wilde' „Noored hinged“ ja Tammsaare samanimeline novell, kuid Tammsaare ei tundnud järeletulijana igatahes Wilde sellenimelist novelli, mis oli ilmunud vaid ajakirjanduse veergudel. Wilde samanimeline jutt oli koguni nii põhjalikult unustusse vajunud, et seda ei tuletanud Tammsaarele meelde vanemad arvustajadki, kes sõna võtsid nooreestlase samanimelise teose puhul. Valida aga täiel teadvusel mõne varemini ilmunud teose nimi — see tunnistab kõige pealt hoolimatust oma teose vastu ja peaks olema sellisena lubatamatu.

Juba Hindrey „Minu elukroonikal“ oli ja samuti on ka käesoleval „Murrangul“ väga palju ühiseid jooni Kirsimäe „Puhastustulega“ nende teoste renomistlikult kirjelduslaadilt. Väike vahe on muidugi vaid selles, et Kirsimägi on renomeerideski veel nooruslikult tagasihoidlik ja pole kaotanud punastamisoskust, kuna Hindrey on arendanud ealisema mehena oma renomeerimise ka kirjanduslikult oma ilmunud nelja teose õlul teatud küpsuse ja täiuseni.

Tundub koguni, et Hindrey on oma renomeeringus päris iseteadlik ja püüab ning oskab seepärast alal hoida oma käsitluslaadi värskest sellega, et parajal ajal riputab sekka mõne harva terakese tõtt, mis valgustab neidki momente, mis ei võiks olla just eriti meeldivad nii esimest ning juhtivat osa mängida armastavale inimesele, nagu on seda „Murrangu“ autor. Olgu mainitud kas või tema eelmisest kirjanduslikust toodangust kirjeldused, kuidas pastor Walk Hindrey Eesti Üliõpilaste Seltsist välja visanud. Kui sealjuures ainult meelde tuletada, millist tähtsat osa Hindrey tema oma sõnade järele on etendanud korp. „Vironia“ asutamisel ja õigele rajale juhtimisel, nii tähtsat osa, et Hindrey'l enesel olla tekkinud koguni kavatsus lõpetada keskkool ja oma isikus pääseda üliõpilasseisusse, milles ta on teiste puhul nii õpetusküllane ja juhatusi jagav, — kui me kõike seda silmas peame, siis võime juba oletada, kui alandav pidi olema memuaaride autorile juba kas või seegi lihtne asjaolu, et teda ei viisatud välja mitte mõnest korporatsioonist, vaid värvisid mittekandvast seltsist. Või mõjus ehk see asjaolu koguni sündmust ennast talutavamaks muutvalt? Kuid viimast laadi juhtumite kirjeldamisega on Hindrey siiski äärmiselt tagasihoidlik, ja kui ta neid mainibki, siis ainult murdarvulises osas, mis ei lõdvenda erilisel just teose üldist renomeerivat tooni. Vähemalt mäletavad autori kaasaegsed palju ohtramal määral selliseid vahejuhtumeid, nagu Hindrey kirjeldab ühte, sidudes seda pastor Walk'i nimega.

Kuigi Hindrey poleks ise tunnistanudki, et küpsuseksamite sooritamise tuju oli vaid möödunud unelm, tunneme seda tema raamatuid lugedes selgesti: tema puudulik haridus ja olemasolevagi ladvikus väljendub tema mõttekäigu äärmises hüppelisuses, mis ei paindu mingi loogika ega kunstilise järgkindluse raamistikku, vaid karg-

Ieb ühelt ainelt teisele, riivab paljusid nähiseid ning asjaolusid ega suuda anda millestki täit ega ulatuslikumat kujutist. Selles kõiges peegeldub Hindrey kogu oma inimlikkude ja iseloomuliste joontega, millele on tundmata püsivusemõiste.

Kahtlemata on sellistes autobiograafilistes kujutistes, nagu on seda käesolevgi, lubatud ja vahest isegi sobiv egotsentriline lähtekoht, kuid selle ümber alatasa keerlemine muutub kas igavaks ning seega vastumeelseks, mis on väiksem pahe, mille kõrvale võib seltsida suuremana — koomilisus. Hindrey kujutistes on sellist koomikat, mis on suunatud autori enese isikuile, mis leiab aga osaliselt pehmenemist selles, et autoril ei puudu meel naljaheitmiseks iseenesegi üle; vähemalt ei võta ta ennast tihti kuigi tõsiselt, tundes ja tunnustades oma puudusi ja vigu. Kuid Hindrey eneseiroonia pole siiski nii ulatuslik, et sellest küüniks lepitavaks nautimiseks kõigi kujutatud nähiste puhul, lubades lugejale suhtuda neisse andestava muigega. On kohti, mida autor on kirjeldanud surmtõsiselt ja kogu oma kerge hinge raske innuga, püüdes lugejaski suggereerida sama suhtumist ja vaatevinklit, kuid äratades sealjuures siiski ainuüksi pilkelist ja koomilist käsitust. See on autori kujutiste suurima osa traagika, et nad äratavad vaid vastandlikke tundeid, kui on neid kirjanik ise taotelnud.

Sellega võiks ju leppida, kui seal ei puuduks täiesti iseteadlik koomilisus ja eneseegi parodeerimine, kuid viimaste iseteadliku taotlemise puudusel muutuvad Hindrey kirjeldused, milles ta oma elu mitmesuguste missioonide täitmise raskelt grandiooslikke samme püüab muuta kangelaslikeks ja ürgtähtsaks, nagu teeb seda ka met-sanurga aleviku näitleja Hamleti hingeelu „omapäraseks“ interpretatsiooniks, mille üle pisarateni lõbu tundes võib surijagi enese terveks naerda. Need on Hindrey kirjelduste koomiliselt väärtuslikumad kohad, milles autor on ühtlasi mõõdu ning määra, samuti ka koomika ning iroonia suuna suhtes täiesti kaotanud enesele aruandmise võime. Siis tormab see koomika ja iroonia täiesti ohjeldamatult kuhugi teadmatusse ja rabab sageli kõige kibedamalt just kirjutajat ennast, kui lugejal ei puudu veidi teravam meel ja arenenum mõistus loetava analüüsiks.

Siiski on Hindrey raamatud — muidugi ka käesolev — väga õpetlikud ühes suhtes: nad õpetavad meie ajal nii vajalist kunsti, ja nimelt: kuidas elada härrasmehena, ilma et tekiks suuremat vajadust töötamiseks, olgugi et vanematelt päritud varandus on ammu juba lendu lastud iga nelja kaare lugematute kõrtside täitmatusse kuristikku. Need raamatud võiksid selles suhtes olla koguni käsiraamatuiks ja olla sellistena päris pöördelise tähtsusega teosedki.

Muidugi ei süvene Hindrey elukoorimise ja nautimise kujutus kunagi ulatuslikumaks, jäädes vaid tööst kõrvale hiilimise praktiliste näidete koguks ühe inimese elunähiste piirkonnas.

Kui me eespool märkisime erilist kergust mõttekäigu loogilises arengus, selle hüppelisust, siis kannatavad need mõttepudemed oma kirjanduslikul väljendusel veel keelelist abitust: nii konarliku lauseehitusega raamatuid, nagu on seda Hindrey omad, ilmub tänapäeval küll harva. Nagu kannatasid Hindrey joonistatud karikatuurid omal ajal verevaesust just selle tõttu, et nende autor oli joonistamises äärmiselt nõrk, nii näeme sama nähise kordumist nüüd Hindrey kirjanduslikkudeski katsetustes. Võõras keeles hariduse saamine on lasunud ränga koormana kõigi vanema ja keskmise põlve kirjanduslikef teotsejail. Seda märkavad tänapäeval kahe nimetatud põlve esindajad isegi alles täies ulatuses, nähes ja võrreldes omakeelsetest kooli-

dest tulnud noorema põlve keeelistest raskustest üle saamise hõlpsusi. Kui vanema ja keskmise põlve esindajaist igaüks pidi üksikult ja iseisvalt sooritama tegelikus kirjanduslikus töös selle, mille nüüd noored läbi teevad juba oma kooliaastail, siis on esimeste keeelistes heitlustes kulunud paljugi vaeva ja püsivust. Kuid vaevanägemine ja püsivus ei kuulu Hindrey vooruste ja kommete hulka, ja nii on temagi möödunud keelelisest küljest sama ükskõiksuse ja käegaheitmisega, ning selle loomulikuks tagajärjeks on, et tema raamatud muutuksid loetavaks alles peale tõsisemat keelelist korrektuuri. Praegusel kujul on keeleline saamatus Hindrey raamatute nõrgemaks küljeks.

Bernhard Linde.

Bernhard Linde: Loova Kesk-Euroopa poole. Kirjanduslikke ja teatrilisi reisimuljeid Lätist, Poolast, Tšehhoslovakkias ja Ungarist. „Noor-Eesti“ kirjastus Tartus (1930). 320 lk. Hind 5 kr., 6 kr. ja 7 kr.

Bernhard Linde kogus enda „Loomingus“ ja mujal ilmunud reisimärkmed üldalmainitud maade kohta ja avaldas need eriraamatuna teiseks ülevaatekirjandusena kirjandusenädalaks kõlava ja paljulubava pealkirja all: „Loova Kesk-Euroopa poole“. Raske on öelda sellest raamatust, mis ta on, tema ebaühtluse pärast. Kohati on seal kergeid sulekriipseldisi kirjanduslikest kohvikuist, öistest lõbustuslokaalidest ja tänavaelust, sealsamas vaimustuse ning pateetikaga kirjutatud kiidulaule maakohtadele ning linnadele, sekka aga süvendatud kirjandusloolisi ning kriitilisi peatükke ja väärtuslikke, tabavaid isikute iseloomustisi. Seega mitmekesine segu, kirjanduslik kompott, milles väärtuslikuma osa moodustavad isikute iseloomustised ja kirjandusloolised ning kriitilised leheküljed. Autor ise ütleb oma teosest järgmist:

„Isiklike ja raamatulisi ristpõiminguid koosnevad siin need kirjanduslik-teatriliste matkakirjade leheküljed. Neis on tunduva ülekaaluga eelistatud just isiklike muljeid: püsin arvamisel, et kirjanduslikkus elus, — kõnelemata lavalisest loominguist, — looja isik suunaandjana on alati esmajärgulise huvi väärtine. Nii püüdsin Kesk-Euroopa kirjanduse ja teatri tegelasi vaadelda kõrvuti nende tegevuse tulemustega“ (lk. 5—6).

Meil tuleb aga teost hinnata sellisena, nagu ta on. Teose hindamist takistab pisut B. Linde suur joon, mis tekkinud liigest enda isiku tähtsuse allakriipsutusest nii ridades kui ridade vahel.

Maad, millesse on süüvinud B. Linde, on kõik ilmasõjale järgnenud revolutsiooni tagajärjel omandanud iseseisvuse nagu meiega. Üks neist, Ungari, kuulub meie kaugele hõimlaste hulka; Läti on meie lõunanaaber ja Poolaga käis riigivanem alles hiljuti värskeid sõprussidemeid sõlmimas. Seega on nende kultuuridega tutvumine väga aktuaalne ning tänuväärselt päevakohane ülesanne, kui arvestada, et nimetatud maade kultuurelu, kirjandust ja teatrit, meil peaaegu ei tuntiagi.

Tšehhoslovakkia pole meil senini veel olnud lähemaid suhteid. Pole teda saadud tunnustada meie lähemaks ega kaugeks hõimlaseks, pole ka riigivanemad sõprusviisidiga veel sinna jõudnud — ja selle maa kultuuri tutvustus tuleb kirjutada raamatu autori isikliku huvi arvele, millist mainib ta ka teose eessõnas.

Kõigi nende maade kultuuridega tutvumine seisab meil alles algastmel ja B. Linde tõmbab neist nii mõnegi huvitava joone, mis

viib meid lähemale rahvaste kultuuridele, keilega muud suhted juba ammu soetatud (!). Sellest seisukohast on teos kahtlemata hinnatav ja uusi vagusid ajav.

Siiski ei saaks leppida kõigi B. Linde seisukohtadega ega hinnata raamatut terves ulatuses just eelmainitud seguna. Kõige pealt on see raamat äärmiselt pealiskaudne, sagedasti ainult autori meeleolutsemine. See asjaolu sunnib teose tüsedamatele ning väärtuslikumatelegi peatükkidele suhtuma kahtlevalt. Paljud osad oleksid võinud jääda oma esimese trüki juurde, „Loomingu“ ja ajalehe veergude vahele. Nende teiskordset äratrükkimist ei saa kuidagi põhjendatuks pidada. Julgeksin seda öelda isegi terve 47-leheküljelise Läti ja 29-leheküljelise Ungari osa kohta. Kummalegi maale sõitis autor umbkeelsena. Rahva vaimlisest, eriti sõnalisest kultuurist kirjutada, ilma et ise sellest sõnagi aru saaks, on enam kui riskantne ülesanne ning annab ilmset tunnistust suurest pealiskaudsusest. Seda on autor isegi märganud, kulutades nimetatud maadele võrdlemisi vähem ruumi.

Selle kohta sõnab ta järgmist: „Ungari oli nende ridade kirjutajale teiseks maaks, kus, — keelt mitte mõistes, — kirjandusliku eluga tutvumisel tuli piirduda olemasolevate tõlgetega ja kirjandustegelastelt saadud isikliku informatsiooniga. Muidugi ei lase see tungida kuigi kaugele, kuid tänu sellele vastutulekule, mida osutas mulle just Mihaly Babitš, oli siiski võimalik saada väike läbilõige Ungari tänapäeva kirjanduslikust elust. Babitši noor kirjanduslik sekretär otsis mu üles juba esimesel päralejõudmise päeval ja oli oma chefi ülesandel väga kasulikuks ciceroneks kogu mu Budapeštis viibimise ajal“ (lk. 280).

Vastutasuks selle eest kirjutab B. Linde, kui viisakas ja külalislahke inimene, muidugi ainult Mihaly Babitšist ning paneb tema pildi ühes autogrammidega oma teosesse. Selle tänu osaliseks ei saa mitte üksnes ungarlane M. Babitš, vaid ka läti vastavad vastuvõtjad. Sellega pole aga asjal veel lõpp. Millega garanteerib B. Linde, et lahked vastuvõtjad ei tee endist sama meetodiga suuri kirjanikke ja maa vaimlise kultuuri keskkohiti, nagu teeb külalislahke B. Linde iseendast — meile tulnud külalistega? Kontrollimiseks puuduvad tal igasugused võimalused, pealegi kui M. Babitši sekretär oli tema teejuhiks kogu Budapeštis viibimise ajal, nagu ta tõendab, lõigates seega lähedased kokkupuuted teiste kirjanikkuderingidega, mis oleksid võimaldanud siiski kuidagi mitmekülgsema ülevaate.

Sel teel saadud informatsiooni ühekülguses, erapoolikuses ja pealiskaudsuses pole kahtlust. Lähtudes sellest seisukohast ei saa õigustada nende osade teiskordset äratrükkimist ajakirjade ja -lehtede informatsiooniosast, ka täiendatult mitte, nõudlikkusse ja pretensioonidega raamatusse, millisena eksisteerub käesolev teos.

Raamatu väärtuslikumaks ja kaaluvamaks osaks jäävad Poolale ja Tšehhoslovakkiale pühendatud 222 lehekülge. „Autori huvid on alustades juba Tartu veneaegses ülikoolis slaavi rahvaste kirjandusloolisi õpinguid keskendatud olnud poola ja tšehhi kirjandusele“ (lk. 5), ja seetõttu on ülevaadet nimetatud maade kirjandusest ilmselt laiapirilisemad ning haaravamad. Autor on neisse süvenenud juba varemini raamatulisel teel ning matkal isiklikel kokkupuutumisel saadud muljed nendega summeerinud ja seega andnud väärtuslikke ülevaateid, kuigi alati mitte põhjani küündivaid, nagu poola naiskirjanikest, kirjandusearvustajaist, Pen-klubist, rühmitustest, Tšehhi kirjandusoludest j. t. Nõudlikumalt aga on juba kirjutatud mõningate üksikute

poola ja tšehhi kirjanikkude kohta. Need õnnestunud ning nõudlikumad osad sunnivadki kriitiliselt suhtuma vähenõudlikkusesse osadesse, lubavad tõusta raamatul kõrgemale hariiikest reisimärkmeist — kirjanduskriitilisele tasemele, kuna ülekaalus olev kergeltvõetav osa ta sealt siiski alla kisub meeleolutsevate vähenõudlikkude reisimärkmete hulka.

Paremad teose osad asetavad küsimuse: kas poleks B. Linde teinud siiski paremini, kui ta oleks piirdunud ainult Poola ja Tšehhoslovakkia ja nende maade sõnalises kultuurist andnud meile süvendatud ja haarava laiapiirilise ülevaate. Kelleltki teiselt peale B. Linde ei ole meil vahest sellist teost loota. Sel juhul oleks tulnud aga vastavatest osadest ära jätta meeleolutsevad linnade ning maade kirjeldused ja isiklikult saadud muljed raamatuliste andmetega tihedalt kokku sulatada, mida on käesolevas teoses osalt juba heade tagajärgedega tehtudki. Esitatud kujul tundub aga teos valmi ja toore vilja seguna, mida tervikuna ei saa hinnata ühest ega teisest seisukohast.

Lõpuks ei saa vaikides mööduda ka välismaal viibiva eestlase harilikust pahest, millest pole pääsenud ka kogenud rändur Bernhard Linde. See on suur vaimustus kõige võõra vastu, olgu see kultuur, maastik, linnad või ükskõik mis, ning selle kõrval o m a alla-hindamine. B. Lindel ei tule see muidugi sel määral ilmsiks, kui olen märganud seda mõne vähema kogemuse ning haridusega välismaakülastaja juures, kus koha peal asjaolusid erapooletult hinnates võib leida mõnikord kummalisi naiivsusi ja kõige võõra austamist, kuigi see on omast nii mõnigi kord halvem ning väärtusetum. Kuid jälgitagu siiski sellest seisukohast B. Linde vaimustatud kirjuti, kas või ainult „Praha päeval ja öhtul“ (lk. 257 jj.) ning „Läbi Slovakkia Budapešti“ (lk. 269 jj.), ja teile on selge, et paljukogenud B. Lindegi pole lahti saanud sellest eestlasele nii iseloomulikust ja võib-olla saatuslikust iseloomujoonest.

P. Hamburg.

Johannes Barbarus: Maailm on lahti. VII kogu värsse. 1927—1930. Tallinna Eesti Kirjastuseühisuse trükikoda. 122 lk. Hind 3 kr. 75 s.

Johannes Barbaruse varjunimi annab juba kujutluse selle luuletaja laadist: ta ei taha painduda elu taltumise ja lambatallelikkuse alla, vaid otsib hoogu, avarust ja efekti. Ning iseloomustav on, et sfäär, kust ta otsib seda, on otse vastandlik ta tavalisele ümbrusele. Barbarus on arst mereäärses vaikes ning puhtas provintsilinnas, kus miski peale ta töö kiire rütmi ja raamatute ei too elustust ümbritsevasse väikekodanlisse mugatsemisse. Kui on lubatud tuua muljeid isiklikest kokkupuuteist autoriga, siis tähendan, et Barbaruse heatahtlik, tagasihoidlik isik tundub erinevat ta luule proklamatsioonitehnikast, aga et teatav närvlev otsustavus tema jutus sobib ta sulest tulevate värsseide kärmuse ning rutlevusega.

Visnappu on iseloomustanud Barbarust kui üht meie lüürika ventile kitsast kodusest tardumusest. Ta on kindlasti kehastatud väljapüüd ümbruse tüütavusest, kuid mitte romantika kaunistavas või elust põgenevas laadis, vaid see, mida Barbarus otsib, on pea alati reaalsus — ainult intensiivsem reaalsus, suurem rütm, haaravam tempo, mitmekesisem nähtustik. Teda rahuldab suurlinnade rühklevus ning müra ja rahvamasside elu ning saalimine näib toovad lahutust ta üksinduses pingutunud närvidel. Mitte õrnused, vaid

hoop hoobi pihta näib rahuldavat seda terase intellekti ja tugeva vitaalsusega isiksust. Selle sees küdeva ja ühtelugu plahvatava ägedusega on seletatav ka luuletaja vähene hoolimine värsi välimusest, harmooniast, viimistlusest, mis võib lugejale paiguti teha vaeva, kuigi sama *va banque* meetod sageli võimaldab ka üllatusi ja õtamatut tabavust.

Suurlinnade luulet on meil peale Barbaruse eriti harrastanud Semper. Barbarus on sageli intellektualist oma geomeetriliste ja matemaatiliste efektide otsimises — joon, millele võib leida paralleele Semperilt. Siiski on mõlema poeedi vahel radikaalseid erivusi peamiselt temperamendis. Semper valitseb täiel määral oma instrumenti, ja kuigi ta siin-seal laenab jazzi, auto ja raudteeveduri kõlaefekte, on see kõik kalkuleeritult põimitud subtiilemasse helide raamistikku. Iga tema luuletis on tavaliselt ühtlasi indiviid ja lõpuni arenenud organism. Barbaruse luuletised on midagi muud — nad võivad katkeda keset parimat hoogu, nad on osad mingisugusest pikast žestikuleerivast miitingukõnест. Pea kõik on tal senini olnud eksaltatsioon ja nealetung — see on, õieti emotsioon, kuid emotsioon, mida autor armastab väljendada uue aja intellektualiseeriva keelega. Pildistikuga, mis on sageli laenatud matemaatikast ja eelistab tehnilise maailma kergelt haaratavaid, kindla proportsioonilisi, ebaintiimseid vorme. Teiste sõnadega, ta on lõplikult võlutud suurlinnast, milles puudub looduse vähem pealeründav, kuid seda sügavam ja rahuldavam suurus. Erutus, närvitsus, ainult mitte nõrga neurasteeniku, vaid vana muskulaarse, kuid vähe und ning puhkust saava töö-inimese oma kes sportleb aeroplani suurte vaatlejaist seovate lennuväljade kohal.

Selline robustne närvitsemine võiks siiski tüüdata, kui see poleks inimsust. Barbaruses on viimast kahtlemata üsna tugevasti. Ning — jällegi suurlinna joon! — see inimsus väljendub kalduvuses protestile ühiskondliku korra väärnähtuste vastu. See ei ole sel määral huvitav üksiku indiviidi vastu kui tung projitseerida oma kaastundmust suurtesse hulkadesse. Üksik isend on vaid osa kannatavatest ühiskonnakihtidest. Nende kärsiv alistuvus lõikub Barbarusel ilmselt sageli südamesse.

Siiski — see suurlinna-inimene (või suurlinlase kalduvustega inimene) on kultuurne. Tal ei ole aega oma kultuuri viimistluseks, kuid tal on olemas kõik kultuurinimese instinktid, mis põhjustavad välja-paistva erkuse ka üksikmuliete suhtes. See hakkab silma eriti praeguses kogus. Terve rida üksikportreid näitab, kui võrra autor püüab teha arvet oma impressioonidega ja neist kõige viimast välja võtta. See on juba väljakaldumine närvlevast rähklemisest, tung kindlamaks kujuandmiseks, mõtisklus enda elamuste puhul. Ning paiguti võib poeet kalduda isegi filosoofitseemisse ja arvete kokkuvõttele enda minaga. Aga isegi siin tundub alati kujukeele ja rütmi kaudu dünaamilisust, mis ei luba väga pikalt peatuda ühel momendil, vaid ristleb, tiirleb, tiibleb ümber muljete nagu surmasõlmi tegev lennuk.

Kas on see ainult rahutus? Võib-olla mõnikord mitte ainult seda, vaid ka ebakindlus, lõpliku kuju leidmatus, mis sunnib visklema edasi-tagasi piltide ja võrdluste otsinguis.

Kuidas pean tõmbama joone,
millise valima värvi!
milliseid mahutama toone,
nagu neid kuju su pälvib?
Ükski joon pole täpne, nii õige... (lk. 31).

Siiski olen veendunud, et just see siia-sinna hõljumine vastab autori kalduvustele. Ta tunneb hommikumaiselt mõjuvat rõõmu kujukallide žonglööritsevast ülesviskest, kättepüüdest ning taas ülesheitest. Nii võib ta isegi joonistada „portreid kahel plaanil“ — portreid kahesuguste meeleolude puhul, mida võib jälgida tüpograafiliselt kõrvuti asetatud tekstides. Muide, hommikumaisus ei ilmne mitte ainult arabeskilise külluse ja keerukuse harrastuses, mis tuletab meelde pärsia gaseelide lõpmatuid, uputatavalt detailirohkeid paralleelseid, vaid mõnikord isegi kujustiku päritolus. Daami naeratust võrreldakse palmipuuga, igatsused on palvel põlvitavad derviisid, „pilkude ahvipojad mänglevad silmin“, „laugude taga terve džungel valvel“, ümberringi on elukõrve luited, kuid suu on nagu oas, millest luuletajad käivad joomas, ning vaatleja uudishimu sirutab kaela nagu kaelkirjak; avatud huuled sarnlevad ekvaatoripaelaga. Nii loob autor mõne julge joonega terve sümboolse, eksootilise maastiku, kuid ainult selleks, et seda kergelt jälle lõhkuda:

Fata morgana horisondi panoraamel...
 reisija rahu seisma jääb:
 lehviva naeratuse palmipuud õhun...
 Pean üksi olema, kes edasi läeb:
 mina see tülpinud, ükskõikne kaamel?!
 Meeleldi värvilise pettepildi lõhun...

See on ilmselt žonglöörikunst, nagu siin mõõndaksegi kerge muigega. Kuid autori lõbu enda vikerkaarlevast mängust mõjub käesoleval korral nakatavalt. Kerge, libisev, pisut närvlev rütm ja põnevust tõstev riimide asetusviis teevad hüpleva, värvika nägemuse eriti meel-saks. See on muide üks neid luuletisi, kus pildid on koordineerunud ja lähtuvad ühisest keskusest nagu kireva lehviku harud. Iga kord pole asi nii, vaid detailid võivad kalduda üksteisega tülli ja kogumulje saada kaleidoskoopiline. Selles veendumiseks loetagu läbi „Tütarlapse portree“, mille võrdlustiku osaline naiivne graatsia ei ole alati viidud naaberpildistikega täielisse kooskõlla. Mõnel muul puhul mõjub selline koondumatus nautimist tugevasti takistavana.

Barbaruse värs ei ole kõlaliselt laitmatu, kuid see on leidlik ja vahel väga huvitav. Terve rida vägivaldseid sõnakujusid ja puudulikke riime takistab voolavust, sest liiga sagedasti on ilmne, et iseärasused ei tule taidurlikust, kalkuleeritud *nonchalance*'ist, vaid ruttavusest. Kuid nagu juba mainitud, on autori temperament riskeeriv, ja ta ennemini ründab ja saab lüüa, kui jätab hoopis ründamata. Värsid jooksevad läbematult edasi, ja kui mõni detail jääb viimistlemata, ei kurda autor, vaid — mõnikord! — lugeja. Eriti riimile tuuakse ohvreid. Teame, et see näib meie keeles peaaegu paratamatu, kuid siiski ei maksa tehnika raskusi näidata nii alasti nagu Barbarus, kui ta selleks, et leida riimi verbile „söösta“, toob hallist minevikust esile seestütleva „öösta“ („Sukelduda sügavusse, kõrgustesse söösta? Harilikult hommikusse astutakse öösta...“ lk. 115). Kõnesoleval puhul on sellest vormilisest hooletusest eriti kahju, sest see tundub veana midu huvitavas filosoofitsevas mõlgutluses: sisu muutub raskesti lähenetavaks vormi konarluse tõttu. Samuti ei taha üldiselt puhtaid riime harrastavas palas kuidagi leppida sellise riimiga nagu „mõtted — tõkked“ (seals).

Seda laadi märkmeid oleks teha väga mitmel puhul. Põhjuseks on kahtlemata autori loomisviisi tõttavus, mis sobib tema temperamendiga ning osalt vististi oleneb elutingimustest. Esimesel lugemisel

ei hakka need puudused nii silma kui teisel, kuid sageli on ka alul raske neist üle saada.

Niipalju laitvat. See kõik ei kaota Barbaruse vaimu vitaalsust. Palju jääb õhku rippuma, palju puudulikuks, kuid šablooni on vähe (tõsi küll, kipub osalt arenema mingi barbaruslik, geomeetritsev ja žestikuleeriv šabloon!). Igatahes tuleb värsitehnikale öelda ka komplimente. Kui riimid paiguti on kahvatud või kaheldavad, siis siinseal nad haaravad musikaalsuse või uudsusega ning tõstavad suuresti kogumulje elavust:

Kusagil tsiteeritakse, dikteeritakse,
vehitakse kätega, žestikuleeritakse,
jalgadega tallatakse: üles & alla
treppide astmeid (lk. 15).

See on riimiliselt ja rütmiliselt hea algus. Järg ei ole enam nii dramaatiline. Või:

Silmade fookusen,
een ripsmete loor:
kaks meelespead ja ingliskoor.

Arg — pelglik pilk,
kui kastetilkk
sädeleb laugude krookusen (lk. 35).

Edasi:

Korjusena lama!... Kuu kuldmonookel
pilveorbiidist viskab alla muige:
näeb, vitriinil kärbes koolnu lamab kookel,
kusagilt kaugelt kaigub öökulli huige (lk. 72).

Viimane oleks väga hea, kui meil juba ei oleks saanud harjumuseks lühendatud mitmuses tarvitada nõrgendatud tüve, seega mitte „kookel“. Groteskse stiilis segab see küll vähem, samuti nagu teatav kombinatsioonide vägivaldsus sama luuletise lõppstroofis, mis seal vaid selleks, et saavutada efektne riim „öö monotoonsust... midagi loon sust!“

Igal juhul pakub erilist huvi jälgida Barbaruse riimitehnikat. Selle paigutine üllatavus on võimalik üldstiili tõttu, mis lubab heterogeensemaid võrdluste reatamisi, seega siis ka riimsõnade paaripane-kuid, mis sisuliselt võiksid midu tunduda vähe motiveerituina.

Klassik kortsutaks kulme, akadeemikul oleks põhjust pahanduda. Kuid Elu vaatab pealt ja muigab heatahtlikult ning mõnikord puhkeb lausa naerule — ning mitte mõnitavalt! Nii kipud selle kogu puhul retooritsema. Sellest ajast peale, kui August Alle ja mõni muu on loobunud eksperimente tegemast, on tarvis värsisportlasi üsna suurel määral. Isegi Erni Hiir kirjutab viimasel ajal klassitsistlik-romantilisest toonis, ja Adams näib esiotsa vait. Ka Schütz võiks jälle kord alustada barrikaadivõitlusi värsis, mitte ainult proosas. Ta värss ei ole enam sama, mis enne, kuigi see pole just tingimata halvem. Rahunust oleks tarvis rohkem, ja seda on Barbarusel ohtrasti. Kas või selle fakti tõttu — kui arvestada, et loomupärased võimed kipuvad alatasa esile! — on käesolev eksperimentide kogu tervitatav. Selge, vaimnenud täiuse eest hoolitsevad teised, aga ka värskel hoogus on midagi väärt, isegi siis, kui iga *salto mortale* pole stiililiselt klassiline. Mõõngem, et ses raamatus leidub huvitavaid hüppeid.

Ants Oras.

A Tammann: **Vidriku parun.** Romaan. „Noor-Eesti“ kirjastus, Tartus. 160 lk. Hiad 2 kr. 25 s., 3 kr. ja 3 kr. 75 s.

A. Tammani nimi on juba varemalt meie kirjanduseilmas tuntud, kuigi mitte kaalukana ega romaanide autorina. Mäletame käesoleva aastakümne künnisel tema näidendeid Tallinna teatrilavadel. Need olid küll vähenõudlikud skitsid riigi juubelipäeviks, nagu „Koidikul“ ja E. Wilde’ „Mahtra sõja“ dramatiseering, kuid „Kriisis“ katsus ta tabada tollaegset poliitilist õhkkonda ja anda päevakajalise näidendi ilma eriliste kunstiliste prentensioonideta.

E. Wilde „Mahtra sõja“ dramatiseerimisega kaasa tulnud sekeldused, süüdistused ja trahvid nähtavasti peletasid autori mõneks ajaks kirjandusevallast — ühistegevusele. Seal soetas ta näidendeid ja kirjutisi ühistegevuse-idee propageerimiseks. Autori selleaegne toodang ei kuulu ilukirjanduse valdkonda.

Nüüd, kauase kirjandusliku vaikimise järele, on ta jõuluks serveerinud meile oma esikromaanii.

Eel kõige tõmbab see teos endale tähelepanu oma vähesõnalisusega. Praegustes oludes, kus kirjutatakse mitmekõitelisi ja tuhandeleheküljelisi roomaane, tundub 160-leheküljeline romaan olevat liiga väike, nagu ei tahaks anda romaani mõõtu hästi välja. Ta oleks nagu mõni aasta hiljaks jäänud. Selle eest on aga kohe kaalukas lohutus ja lootus, et sealt ei leia venitamist, asjatut korrutamist ega mõttetut ridade tegemist, mis on meie suurtele romaanidele pea erandituks paheks. Ja sellega võidab autor juba alguses oma teosele sümpaatia. Selles ei pettugi lugeja.

„Vidriku parunis“ on antud meile sirgjooneline, liigagi sirgjooneline kujutus eesti talupoja ülesrühkimisest kuni haljale oksale jõudmiseni ja sealt langemiseni.

Teose keskkujuks on „Vidriku“ talu peremees Jaak, keda rahvas kutsub „Vidriku paruniks“. Ta on isalt pärinud „Vidriku“ koha, sellest pärandusosad õdedele-vendadele välja maksnud, oma tütre koolitanud inseneri prouaks ja poja kohtunikuks. Sellega veel ei rahuldunud Jaak. Viiekümneaastasena terve, tugeva töömehena erusse minna tundub talle liiga häbistavana. Ta otsustab laiendada „Vidriku“ talu piire. Tahab selle külge liita veel kaks naabertalu ja ehitada siis hooned, mis ei jää varju Laupa paruni omadest.

Laupa parun — selles sõnas peitus Jaagu jaoks üldse väga palju, juba sellest ajast peale, kui ta esimest korda elus temaga kokku puutus. See oli siis, kui Jaak oli alles kaheteistkümneaastane ning isa ta esimest korda mõisa kaasa võttis. Kui Jaak mõisa õue ootama jäi, kuni isa ees parunihärraga juttu ajas, määras saatus nii, et Jaak pidi näkku saama rusikahoobi parunipojalt, praeguselt Laupa parunilt. See sündis selle eest, et poiss jalaga pikali virutas noore aadlivõsu lemmik-koera, kes talle hammastega sääرده hakkas. Sõnadest, mis saatsid parunipoja rusikahoopi, jäid Jaagule meelde ainult kaks: „kuradi matsi-molkus“ ja „lurjus“ (lk. 14).

See juhtumus ei anna aga peremeheks võrsunud Jaagule rahu. Ta tahab kätte maksta, kätte maksta sellega, et näitab enese olevat paruni väärilise. Kätemaksuks on ta koolitanud oma lapsi samuti kui parungi. Kätemaksuks otsustab ta nüüd, vabanedes muist muredest, talugi laiendada ja korda seada. „Oli Jaak kord aga midagi otsustanud, siis tähendas see kõik. Igasugusel kõhklemistel ja kahtlemistel pidi olema siis lõpp ning kõik pidid end rakendama tema otsuse teostamisele. Kuid ilma et otsust ennast keegi oleks tundnud

või teadnud. Seda teadis ainult Jaak ise ja kandis teda eneses kui kõige pühamat saladust. Teised võisid ainult aimata, et midagi on teoksil, kuid mis nimelt, sellega ei olnud neil asja“ (lk. 9—10).

Nii talitabki Jaak ainult omapead, külvab lina ja kogub raha „Ala-Vidriku“ ostmiseks. Ei heiduta teda külajutud ega Lõmsi Märdi lärmamised Vidriku Jaagu pankrotist.

Jaak on kindlaseeloomuline endassesüvenenud arukalt mõtleja ja ülespoolerühkija talupojatüüp, keda kihutab tagant lapse-eas mõisaõues olnud vahejuhtumus. Kättemaksuks rühib ta üles, mitte vara ega jõukuse enese pärast. Siin on autor selle küsimuse huvitavalt seadnud. Kui meie seniseid kirjanduses esinevaid ülesrühkivaid talupoegi on taga kihutanud rikkus ja ahnus, siis märgitakse siin esmakordselt tagantkihutajana riivatud au ja kättemaksu selle eest.

Jaak teostabki kõik oma kavatsused, niipalju kui need olenevad temast. „Ala-Vidriku“ ostab ta oksjonil ja liidab „Vidriku“ külge. „Alliku“ loodab ta saada poja Kustase kaudu, kes pidi Jaagu plaanide järele minema sinna koduväiks. „Kuid vaim, mida kandis eneses see tõmbakas, tusedaturjaline kogu, oli Jaagu tundmist mööda ometi nagu kuskilt võõrsilt pärit“ (lk. 5). Ja neljakümnele lähenev talupärija ei mõtlegi veel naituda, eriti veel „Allikule“ koduväiks minna. Ta hoidub naistest kui katkust. See tõmbab Jaagu kavatsustest kriipsu läbi ja toob tüli majja.

Samas pistab aga keegi tuttav kaupmees linnas Jaagule kõrva mõisa ostmise kavatsuse. Rüütlimõisa omanikuks saada — see mõte on Jaagule vana, kuid siiski uus. „Vidrikust“ tahtis ta mõisa teha, aga nüüd saabub ta ühel hoobil eesmärgile ja maksab kätte Laupa parunile, pealegi kui müügil olev mõis on just Laupa naabruses ja omas kihelkonnas. Seega oleks kätte makstud parunile, pastorile ja lõugutavale külarahvale.

See samm on Jaagul otsustatud ja selle teostamisele asub ta sama saladusekatte all nagu kõigi varemategi teostamisel: müüb metsa, mis pidi kuuluma oma maja ehitamiseks. Jaaku ei mõisteta — ja jällegi liiguvad jutud pankrotist Lõmsi Märdi agaral levitusel.

Vidriku parun on aga oma eesmärgil: ta on parun, tõeline parun ja Murumäe rüütlimõisa pärisärra. Kättemaks on teostunud.

Kogu ülesrühkimist on autor kujutanud asjalikult koondatult ja vähesõnaliselt. Jaagu isiku piirid on selged ja järsud, ka tema hingeelu teatud määral usutav ning reaalne. Kohati oleks näinud siiski põhjalikumaid valgustusi ning käsitlusi omapärase Jaagu hingeelust, aga peame leppima autori napolisõnalisusega. Näiteks kas või esimeses peatükis Jaagu peremeheks asumine, isalt koha ülevõtmine, osade väljamaksmine ja laste koolitamine — see antakse kõik nii kokkusurutult ja lugeja peab ise kujutlema vajalikud osad.

Ka Murumäe pärisärrana tunneb Jaak enda kohal ja oskab enese maksa panna. Kui teenijad ja moonakad kahtlevad, kuidas uut peremeest kutsuda, siis laheneb see keeruline küsimus järgmiselt:

„— Ega's mia ju täänd'ki, et peremehe obesed sihantsed... Ärra obesed ei lõhk'nd kunaski.

— Kes on see peremees ja kes on see ärra?! — nõudis Jaak nüüd järsku välkuvail silmil vastust.

— Eks ikki. . . noh. . . Lessarti ärra ju. . . see endine.

— Ja mis on siis see nüüdne?!

— Nüüdne?.. Nüüdne, see on ju...

— Lontrused! — kähistas Jaak, keeras kanna pealt ringi ja astus

uhkelt trepi poole, ilma et oleks piimamehelt ootama jäänud enam mingit seletust oma küsimusele.

Polnud pikemat juttu ka enam tarviski, sest lähema paari tunni jooksul teadis juba terve pere, kuidas on ta kohus kutsuda uut Muru-mäe peremeest ja tema perekonda" (lk. 135).

Täielikult eesmärgile jõuab Jaak alles oma languse alguses, kui ta Laupa paruniga j. t. istub ühises puuris, kuhu oli nad asetanud enamlaste valitsus. Seal näitab ta Laupa parunile oma suurust ja annab lõppvastuse. „Ja küllap vist mitte nõrgema kui kord mitme aastakümne eest Laupa mõisa teerajal, sest ka siin vaarus pikali mees, kelle silmis sähvatas rusikahoobi tulivälgatus. Nüüd ei olnud see aga enam „kuradi mats-molkus“, vaid täisverd härrasmees, kellele vastus tookord oli võlgu jäänud“ (lk. 154).

Kui Jaagu tõus oli siiski saanud asjaliku valgustuse, ei saa seda öelda ta languse kohta; selleks on pühendatud kõigest kümme lehekülgi. Ometi on Jaagult siin suured elamused ja hingevapustused. Mitte üksnes välised — mõisa ülevõtmine enamlaste poolt, vangisistumine, okupatsioon ja mõisa planeerimine Eesti valitsuse poolt, vaid ka sisemised — perekonnatülid, poja ja naisega peremehe-õiguste käestandmise pärast. Nende tülide tagajärjel lahkub poeg naisega mõisast ja naine Leena sureb Jaagult saadud hooßist. Need on vapustavad perekonnasündmused Jaagu elus, mis oleksid väärinud põhjalikumat valgustust.

Lõpp on liiga konspektiivne, ja see konspektiivsus jätab kogu teosest skitsi muljendi, seda enam veel, et valgustamata ja üldjooneliseks on jäänud ka kõik kõrvalkujud.

Neist on üldjooneliselt iseloomustatud Jaagu naine — Leena. Me teame temast niipalju, et ta on töökas ja hoiab rohkem poeg Kustase kui mees Jaagu poole. Ta pole naitunud armastusest, vaid „Vidriku“ perenaiseks saanud vana eesti kombe järele, kus isa võtab pojale naise, esijoones küll talule kaasavaraga perenaise. Nii on ta siis igapäevane, ei millegagi erinev perenaisetüüp, kes tunneb enda talus vahest nagu võõrana, üleliigsena, väljastpoolt sissetungijana, keda Jaak ise pole valinud endale eluseltsiliseks.

Rohkem on ruumi antud poeg Kustasele. See on suur endasse-süvenenud töökaru, kes ei hooli teistest omasugustest ega nende lõbudest, kellele on naised rohkem vaenlased kui sõbrad. Naiste vihkamise pärast hüütakse teda külanooemate seas kohimeheks, ja kui sellest tekib isa plaanidele takistus, saab ta koduski selle nime. Meele-kibeduses on isa sunnitud isegi teenijateperele ütleva: „Kustasest teile mõnda naisevõtjat: köidaks talle õige iire sabapidi otsa, võib olla veaks ehk see kuhugi!“ (lk. 53). See vaikne, sõnakehv töökaru on ka äge, kui temale liiga kiputakse tegema. Iseloomulikum näide sellest on kokkupõrge isaga, kus poeg jääb olukorra peremeheks (lk. 75—76).

Kustas on erandlik talupoisi-kuju, kelle on autor joonistanud kindla käega, sama väheste sõnadega, kui on seda Kustas isegi. Lõpu poole jääb ta naisemehena siiski kahvatumaks kui teose algul „kohimehena“.

Teised kujud ja sündmustikud on jäänud kõik varju, ka Lõmsi Märt. Selles tunneme küll tuntud suurustlejat, räuskajat ja pumlerit-taluperemeest, kes tuntud juba A. Kitzberg'i „Punga Mart ja Uba Kaarlist“ ning J. Kunder'i „Kroonu onust“. Selle „kolmat aega valla-

vanema“ tüübi peame meie ise kujutlema ta peenustega autori poolt antud kontuuresse.

Käesoleva teose kompositsioon on lihtne ja sirgjooneline. Ta tundub liigagi sirgjoonelisena, nagu pikk puu, mis pole veel suutnud kasvatada vajalikke oksa enda ilustamiseks ja vormilise täiuse maksmapanemiseks. Ent praegusel juhul, kus väikesest novellist venitatakse suur romaan, tundub see voorusenagi, kui aine, millest jätkuks suureks mitmekõiteliseks romaaniks, on surutud keskmise novelli piiridesse, olgugi et selle all kannatab teose põhjalikkus ning täielikkus, et teos ei pääse kunstiliselt täiel määral esile.

Tammanni stiil on asjalikult täppis, ei kunagi lame ega laialivalgub. See asjalikkus ja täpsus sööb talt sageli mahla ja lopsakuse, teeb töö kuivaks ja puiseks. Seda kuivust ei lase aga sageli märgata saavutatud tihedus ja teose sündmustiku dünaamiline arenemine. Eespool-esityatad katsetele lubatagu lisandada veel üks stiilinäide — teose lõpp, kus väheste sõnadega on antud rohkesti erinevaid pilte:

„Jaak naeris ja hõiskas, tantsis ja hüppas, nagu väikene lapsukene, kui talle paar päeva hiljem esimest korda näidati pojapoega.

— Seda vaja ka Leenale öelda! — kuulutas ta tormilises võidujoovastuses. Kiigutas lapsukest kätel, vaatas uurivalt ta näokesele ning hõisaks:

„Jaak! Jaagukene!“

Keegi ei teadnud sel silmapilgul, et see jääb Vidriku paruni viimaseks hüüdeks Murumäel, kus varsti pärast seda terve pere oli ärevil selgitamas vanaperemehe äkilist kadumist. Alles hilja õhtupoolikul selgus tõde, kus toodi teade kiriku poolt:

Jaak on leitud Leena haualt — surnuna...“ (lk. 160).

Eks ole siin sündmustik koondatud ja surutud vähestesse sõnadesse nagu filmipealkirjadesse?

Kui me käesoleva teose puhul tahaksime otsida mõjustusi, siis peaksime pöörduma jällegi Tammsaare' „Tõe ja õiguse“ esimese osa poole, millist võrdlust on kasutatud pea iga hiljemini ilmunud küla-romaanil puhul. Ja võrdlusmaterjali leiaksime rohkesti, nagu seda ot-sides ikka leitakse. Kas või näiteks kolmandas peatükis ärplemine kõrtsis kihlveoga. Kas pole see samane Vargamäe peremeeste kõrtsi-ärplemine? Või Jaagu ülesrühkimine, kas ei saaks seda võrrelda Vargamäe Andrese omaga? j. t. Aga me teame, et see töö oleks asjatu ega tooks mingit tulu, sest ühesuguseid olukordi on väga palju ja vanad eesti kõrtsikemblemised ja -naljad olid samased Laupal ja Vargamäel. Mõjustuste otsimine neil alustel oleks asjatu töö.

A. Tammanni „Vidriku parun“ on omapärane ja uudne töö. Tema peaväärtus seisab kindlapiirilises Jaagu tüübis, kes enne ilmasõda töötab enda üles rüütlimõisa pärishärraks. Sääraseid talupoegi meil leidus, kuid need polnud senini leidnud veel väärilist kirjanduslikku käsitlust.

P. Hamburg.